

אחדות

XXXIII. ÉVFOLYAM, 164. SZÁM • 2023. MÁRCIUS • 500 Ft
5783. ÁDÁR • אדר תשפ"ג • ב"ה

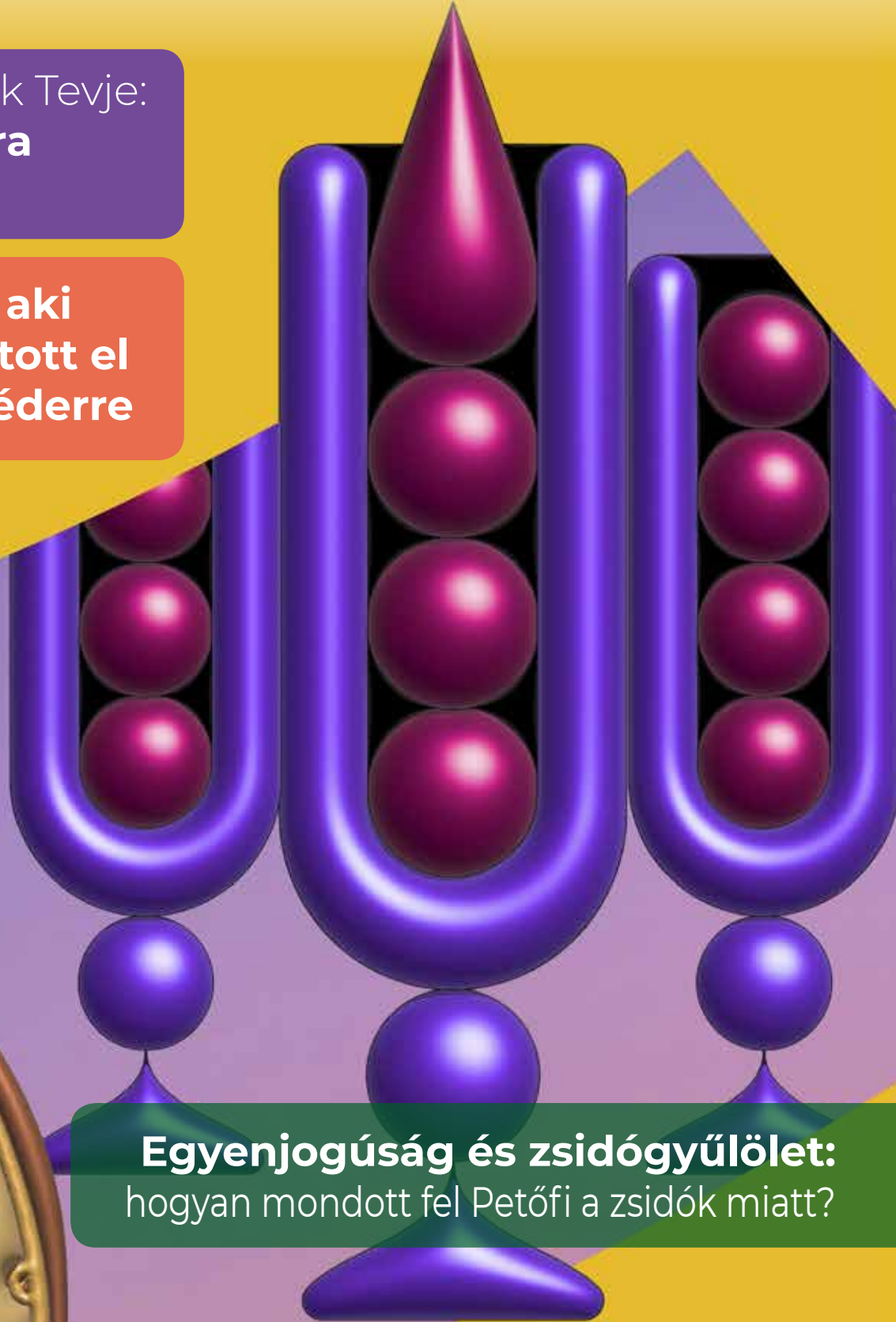
egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

Elhunyt az örök Tevje:
Chájim Topolra
emlékezünk

Az ötödik fiú, aki
(még) nem jutott el
a peszáchi széderre

Egyenjogúság és zsidógyűlölet:
hogyan mondott fel Petőfi a zsidók miatt?

KEDVES OLVASÓ!

„Talpra, magyar” – ülünk a buszon, a fiam meg én, hazafelé tartunk. A fiam szaval, iskolai felelésre készül a Nemzeti dalból. Én őt figyelem, ő engem, a busz utas-közönsége pedig lopva odapislogva vagy nyílt mosolylyal bámulva lesi, ahogy a kipás, pajeszos kisfiú újra meg újra nekifut, hogy Talpra, magyar... Azon gondolkodom, vajon Petőfi mit szólna, ha ezt látna, a márciusi ifjakkal számítottak-e rá, hogy egyszer történelem és irodalom lesznek, és a gyerekek az iskolából hazafelé menet a verseiket biflázzák majd.

„Fényesebb a láncnál a kard” – veselkedik neki a fiam újra meg újra a szavaknak és miközben bólogatva biztatom, az jut eszembe, hogy milyen érdekes párhuzamot lehetne vonni az ország függetlenségéért harcoló '48-asok és a rabszolgaságból szabaduló, héber törzsekből néppé formálódó zsidók között.

„Sehonnai bitang ember” – szavalja lelkesen a fiam, és arra gondolok, hogy bár a szabadságharcban ott küzdöttek az egyenlőségre áhító zsidók is, voltak bőven „sehonnai bitang emberek”, akiket felháborított, hogy együtt kell velük harcolniuk. Vajon van ennek tanulsága bő másfél évszázaddal később?

Március van, igazi madácsicsergős tavasz, mindjárt beköszönt niszán hónap, hosszabbodnak a napok, rövidülnek az éjszakák. Lekerül a nagykabát, közeleg Peszách, a szabadság ünnepe. Beszerezzük a maceszt, a bort, menüt tervezünk, kitakarítunk. Lemossuk, ha nem is a gyalázatot, de a konyhaszekrényt mindenképpen. Készülünk a szabadság ünnepére.... elkalandoztam, zökkenve megáll a busz, megérkeztünk a megállónkba, elhangzik az utolsó „rabok tovább nem leszünk”. Nem, és ezt mindjárt meg is ünnepeljük, oldalra dőlve, mint az egykori szabad emberek...

Kóser Peszáchot kívánok!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

SMÚZ

- 2 Peszách és '48
Steiner Zsófia főszerkesztő
4 Hírek

A REBBE SZAVA

- 5 Az ötödik fiú – aki (még) nem jutott el a széderre

HOHMECOLÓ

- 7 Elhunyt az örök Tevje,
Chájim Topol
Chana és Naftali Deutsch
10 Sólem Áléchem,
aki jiddisül szólt a tömegekhez
Chana Deutsch

JIDDISKÁJT

- 12 A nagy Coca-Cola titok:
hogyan lett kóser a világ első
számú üdítőitala? 4. rész
Vallásos Reklámfogás:
a Coca-Cola hágádák
Oberlander Báruch

JUDAPEST ANNO

- 16 Egyenjogúság és zsidógyűlölet
Adatok a '48-as zsidó hősök
történetéhez
Cseh Viktor
20 Petőfi és a zsidók
Aki tényleg hitt a
negyvennyolcas jelszavakban
Cseh Viktor

KILE

- 23 Zsidó recept antiszemitzmus
ellen: emelkedj a gyűlölet fölé!
Juhász Vali
24 Zsidó gyerekek a New York |
Tel-Aviv | Balaton tengelyen
Steiner Zsófia
26 Purimi ünneplés
Budapesten és vidéken
– képriport

MISPÓHE

- 30 Itt a Peszách, gyerekek!
Dénes Anna

ÉCESZGÉBER

- 32 Topol zsidósága:
az élethosszig tartó tanulás
Chana Deutsch

MISPÓHE

- 34 A vízhordó szent szédere
Dénes Anna

BORÍTÓ

Peszách – www.zsidounnepek.hu

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi
FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia
TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

7. oldal

Elhunyt az örök Tevje

„Az ember rájön, kis különbségektől eltekintve a zsidó, az zsidó. Mindegy, hogy hol él vagy milyen körülményekkel kell szembenéznie.”

20. oldal

Petőfi és a zsidók

„A képes ujság 22. száma egy igazgató gúnyképet közle a zsidók ellen. [...] ez engem azon határozatra indított, hogy nevezett lap pesti tudósítója lenni megszűnjem!”

23. oldal

Zsidó recept az antiszemitzmus ellen

„Ki gondolta volna nyolcvan évvel ezelőtt, hogy itt leszünk a 2020-as években, lesz egy zsidó állam közel nyolcemillió zsidóval?”

Újra szombatot köszöntöttek a kecskeméti ortodox zsinagógában

Hetven év óta először tartottak szombatköszöntő imát az egykori kecskeméti ortodox zsinagógában, amely a Magyar Fotográfiai Múzeumnak ad otthont. A március 17-18-i sábbáton harmincnál is több ember vett részt Kecskemét és környékéről.

A kecskeméti imákat vezető *Radziner Sálom Ber* rabbi és családja többedszer töltötte Kecskeméten a sábeszt és szervez programokat, ám a holokauszt óta ez volt az első alkalom, hogy ortodox rabbi vezette a pénteki és szombati imákat az egykori zsinagógában. A múzeummal való megállapodás szerint ebben az évben már rendszeresen tarthat imákat az EMIH kecskeméti közössége.

Célul tűzték ki, hogy azokat a zsidókat is bevonják a hitéletbe, akik eddig kevésbé, vagy egyáltalán nem voltak aktívak. Ehhez igyekeznek megteremteni azokat a feltételeket és kereteket, amelyek elengedhetetlenek a zsidó hagyományok gyakorlásához.

Már a Minecraftban is elérhető a Jád Vásem múzeum

Izraeli és német programozók közreműködésével kerül az egész Földet modellező Minecraft játékba a neves holokausztmúzeum és kutatóközpont. Az intézmény épületeinek pontos mása mellett egy virtuális kiállítást is megtekinthetnek a játékosok. Korábban már a jeruzsálemi óváros, a Kneszet, Maszada, illetve a tel-avivi Dizengoff és Rabin tér is bekerült a játékba.

A programozásról egy ötven fiatal programozót összefogó projekt keretében gondoskodtak a BTE Germany és a Build Israel cégek vezetésével. A Minecraft népszerűségét jelzi, hogy havonta több mint 140 millióan játszanak vele és a valaha volt legjobb számítógépes játékok között jegyzik, melyet a szórakozás mellett egyre nagyobb mértékben használnak fel oktatási célokra is. A Jád Vásem feltűnése is ehhez a törekvéshez kapcsolódik, s fiatalok millióival ismertetheti meg a soá történetét.

Brit mila a menekültfaluban

Körülmetélték az első menekültként született zsidó kisbabát Balatonőszödön. A Berdjanszkból származó Rozman család legifjabb tagja a háború kitörésének évfordulóján látta meg a napvilágot a Machné Chábád menekülttáborban. A menekülttábort az EMIH, az Ukrán Zsidó Hitközségek Szövetsége és a magyar kormány hozta létre.

A szertartást *Dr. Jakov Gaissinovitich* rabbi, Ukrajna fő mohélja végezte el, szándáknak pedig *Köves Slomó* rabbit kérte föl a család. „Ennek a családnak a története szívmengető emlékeztető arra, hogy nem számít, honnan jöttünk, vagy milyen kihívásokkal kell szembenéznünk, mindig találhatunk vigaszt és támogatást közösségeink ölelésében és a hagyományokban, amelyek összekötnek bennünket” – olvasható az Ukrán Zsidó Hitközségek Szövetségének beszámolójában. A kisfiú az Ávirám nevet kapta.

Több száz éves mikvére bukkantak Auschwitzban

Újabb mikvére bukkantak a lengyelországi Óświęcimben, az egykori Auschwitzban egy parkoló építése közben. A most felfedezett, több mint 400 évesre becsült rituális fürdőhely a korábban megtalált téglamikve alatt helyezkedik el és fából készült.

Az Auschwitz Zsidó Központ Alapítvány igazgatója, Tomasz Kuncewicz elmondta: „Európa ezen részén gyakorlatilag nem maradtak fenn fából épült mikvék, főleg nem ilyen jó állapotban. A kutatók szerint a fennmaradt faépítmények az óświęcimi zsidók történetének kezdetére datálhatóak, tehát a XVI. század második felére. Ekkor létesült a környéken az első zsinagóga és a temető.” Lengyelországban a mikvék hagyományosan elkülönültek más vallási épületektől, de a zsidóság más vallási intézményeivel együtt egy komplexumot alkottak. Ezért feltételezhető, hogy a maradványok a zsidó jelenlét legkorábbi időszakához kapcsolódnak Óświęcimben.

AZ ÖTÖDIK FIÚ, aki (még) nem jutott el a széderre

1957. április 12-én az áldott emlékű lubavicsi rebbe, Menachem Mendel Schneerson rabbi nagy jelentőségű levelet publikált Peszách ünnepe előtt, melyben a szédereste legfontosabb elemének az „ötödik fiú” felkutatását és meghívását nevezte. Más szóval azt kérte követőitől, hogy találják meg azokat a zsidókat, akik maguktól feltehetően nem vennének részt széderestén, és hívják meg őket magukhoz.

Ez volt az a levél, melynek hatására közösségi széderék tízezreit rendezték meg az elmúlt évtizedekben szerte a világon és a Rebbe ezen sorai voltak azok, melyek felhívták a Peszáchot ünneplő családok figyelmét arra, hogy mindig van hely még egy széknak a széderasztal körül, ahová le lehet ültetni egy olyan zsidót, aki máskülönben kimaradna az ünnepből. Ez az illető lehet egy teljesen ismeretlen ember, de akár egy közeli családtag is, egy munkatárs, vagy egy hagyományoktól eltávolodott gyermek is.

A Rebbe nem mondott le egyetlen zsidóról sem, még ha messzire került is ősei hitétől: „A zsidó életben nincs helye a reménytelenségnek. Egy zsidót sem tekinthetünk menthetetlennek”. Ez ma is ugyanannyira igaz, mint 66 évvel ezelőtt volt. Hívjon meg Ön is valakit a széderre!

*Isten kegyelméből
5717. niszán 11. [1957. április 12.]
Brooklyn, N.Y.*

Üdvözet és áldás!

Peszách ünnepének központi témája a következő mondaton nyugszik: „Amikor a fiad megkérdez”, a Hágádá parancsolatának alapja pedig az „És beszéld el fiadnak” felszólítás. A kérdéseket és válaszokat számtalan módon meg lehet fogalmazni, attól függően, hogy a kérdező fiú a bölcs, a gonosz, a jámbor vagy az „aki még kérdezni sem tud” kategóriába tartozik-e. Bár a Hágádában említett négy fiú más és más módon viszonyul a széderestéhez, egy közös tulajdonságuk mindenképpen van: mindannyian jelen vannak a széderen. Még a gonosznak titulált fiú is eljött és részt vesz az eseményekben. Bár a maga lázadó módján, de érdeklődéssel figyeli a körülötte zajló zsidó életet. Ebből meríthetünk reményt arra, hogy egy nap a gonosz fiúból bölcs válik és minden olyan gyermek, aki részt vesz a széderestén, öntudatos, a Tóra és a parancsolatok szerint élő zsidóként éli majd az életét.

Az elveszett nemzedék

Sajnálatos módon napjaink zavarodott és kusza világában a zsidó gyermekek egy újabb típusa jelent meg: az, aki feltűnően hiányzik a széderestéről. Az, aki nem mutat érdeklődést a Tóra és a parancsolatok, a törvények és a szokások iránt. Az, aki még nem is hallott a peszáchi

széderről, az egyiptomi kivonulásról és az azt követő szináj-hegyi kinyilatkoztatásról.

Ez hatalmas veszélyt jelent, és erre már jóval Peszách és a szédereste előtt figyelemmel kell lennünk. Ugyanis egyetlen zsidó gyermekről sem feledkezhetünk meg vagy mondhatunk le. Minden erőfeszítést meg kell tennünk azért, hogy megmentsük az elveszett gyermekeket és odaültessük őket a széderasztal melletti üres helyekre. Ha elkötelezetten, mély együttérzéssel és felelősségteljesen állunk ezen ügghöz, akkor nincs miért kudarctól tartanunk.

Hibás stratégia

Ahhoz, hogy kilábaljunk bármilyen nemkívánatos helyzetből, elengedhetetlen, hogy felszámoljuk a gonoszság gyökerét. Ebben az esetben is így kell tenni. A szomorú igazság az, hogy a fent említett elveszett nemzedék miatti felelősség egyértelműen a szülők vállán nyugszik. Ez annak köszönhető, hogy az új és idegen környezetbe érkező bevándorlók egy része hibásan értelmezi és éli meg a helyzetét. Hirtelen egy apró kisebbség tagjaivá válnak, nehéz kihívásokkal szembesülnek, melyek elkerülhetetlenek egy élet újrakezdésekor és egyes szülők erre azt a helytelen választ adják maguknak és gyermekeiknek, hogy az érvényesülés módja csak az lehet, ha minél gyorsabban beolvadnak az új környezetbe, feladva őseik örökségét és a zsidó életmódot. Miután sok szülő számára ez a folyamat meglehetősen kellemetlen, hiszen

számtalan lelki konfliktus forrása, úgy döntöttek, hogy a legjobb teljes egészében megkímélni mindettől a gyermekeiket. Azért, hogy igazolják a zsidóságtól való elfordulásukat és gyógyírt találjanak megsebzett lelkiismeretükre, kénytelenek voltak valamilyen indokot kitalálni, amivel becsaphatják önmagukat és a gyermekeket is. Azt mondták tehát, hogy a jelen környezetbe nem illeszthetők be a zsidó hagyományok, illetve a Tóra parancsolatai szerinti életvitel. Addig keresgéltek, amíg „meg nem találták” az autentikus zsidó élet fonákságait, s ugyanekkor a nem-zsidó környezetben csak a jót és a kívánatos látta meg. Ezek a szülők ezzel a hozzáállással akarták biztosítani gyermekeik túlélését és helytállását az új környezetükben. De milyen élet az olyan, melyben minden szentséget és spiritualitást anyagiasságra cserélnék? Miféle túlélés az, melyben fel kell áldozni a lelket a testi szükségletekért?

Továbbá, miközben elfordultak a zsidóságtól és azt gondolták, hogy ezzel elnyerik a szabadságot, valójában szolgásgba hajtották fejüket, miközben szálnalmas módon utánozták a nem-zsidó környezetet. Nem vették észre, hogy az efféle utánzás csupán a kisebbségi érzésük karikatúrája, ami csak gúnyolódást és lenézést vált ki, ráadásul gyakran még sérti is azok érzékenységét, akiknek elfogadására és tiszteletére olyan kétségbeesetten áhítoznak.

Hasonlóan hibás hozzáállást láthatunk más kisebbségeknél is, akik tévedésektől vezérelve a teljes önmegtagadással próbálják biztosítani a fennmaradásukat, ám ez valójában öngyilkossággal, de legalábbis teljes bénultsággal ér fel. Ez nemcsak az egyes emberekre jellemző, hanem bizonyos csoportokra is, melyeket a hasonló körülmények tereltek egybe. Ennek hatására egyes, új utakat kereső zsidó mozgalmak, nyíltan vagy álarc mögé rejtve próbálják aláásni a Tórát, melyet Mózes magától Istentől kapott, hogy átadja népünknek. Ez az isteni tan az, melyből népünk egyedi, a világ összes többi nemzetétől különböző karaktere származik. Ezen egymástól különböző mozgalmak ideológiája mind a következő idézetben alapszik (*Jechezkel 20:32*): „Olyanok legyünk, mint a nemzetek, mint az országok nemzetségei, szolgálva fát és követ”.

A túlélés záloga

E teljességgel hibás hozzáállás drámai következményei miatt zsidók ezrei veszítették el a kapcsolatot életük forrásával, népük többi tagjával és valódi hitükkel. Spirituális tartalmat nélkülöző életük során olyan gyermekeket neveltek fel, akik már nem tartoztak a Hágádában szereplő négy fiú egyikéhez sem, még a gonosz fiúhoz sem. Szinte teljességgel elvesztek három, egymástól elválaszthatatlan dolog: önmaguk, zsidó testvéreik és a valódi zsidóság számára.

Az egyiptomi kivonulás és Peszách ünnepe többek között arra emlékeztet, hogy nem a környezet utánzásában rejlik a túlélés, a megváltás és szabadság, hanem a hagyományainkhoz és az autentikus zsidó úthoz való feltétlen ragaszkodásban. Egyiptomban élő elődeink egy apró ki-

sebbséget alkottak és rendkívül nehéz körülmények között éltek. Bölceink mégis azt mondják, hogy képesek voltak megőrizni identitásukat. Büszkeséggel, méltósággal és kitartással ragaszkodtak sajátos életmódjukhoz, hagyományaikhoz és különállásukhoz. Éppen ezért volt biztosított a túlélésük, ahogy a rabszolgaságból való fel szabadulásuk is, fizikai és lelki értelemben egyaránt.

Nincs reménytelen eset

Napjaink egyik életbevágó küldetése az, hogy mindent megtegyünk a fiatal nemzedék öntudatra ébresztéséért. Továbbá a valódi zsidó értékeket, a tórahű zsidóságot, a teljes és autentikus zsidóságot, ne pedig annak valamilyen félreértelmezett, kompromisszumokra épülő, felvizezett változatát, nevezzék bárhogy is, ismertessük meg azokkal az idősebbekkel, akik csupán felszínesen ismerik azt. Ha így teszünk, akkor felismerik, hogy kizárólag az autentikus zsidóság garantálhatja fennmaradásunkat, minden egyes zsidóét, éljenek bármely időszakban, bárhol és bármilyen körülmények között.

A zsidó életben nincs helye a reményvesztettségnek és egyetlen zsidót sem tekinthetünk menthetetlennek vagy reménytelen esetnek. A másik zsidó iránt érzett szeretet által még az elveszettnek tűnő nemzedék tagjait is vissza lehet hozni Isten és a Tóra szeretetéhez, akik ezáltal

A REBBE A CHOMEC ELÉGETÉSÉN

nemcsak belépnek a „négy fiú” közé, hanem egyenesen a bölcs fiú szintjére emelkednek.

Adja az Örökkévaló, hogy Izrael minden fia és lánya helyet foglaljon a széderasztal körül és Peszách ünnepének valódi szellemiségében és szabályait betartva ünnepeljen, ahogy áll: „Ez a parancsolat, ezek a törvények és rendeletek, melyeket az Örökkévaló, a ti Istenetek parancsolt”.

Adja Isten, hogy az „elveszett törzsek” összegyűlése a széderasztalok körül siettesse népünk valódi és teljes megváltásának kezdetét, igaz messiásunk által, hamarosan, még a mi napjainkban.

Egy kóser és boldog Peszách áldásával,

M. Schwartz

ELHUNYT AZ ÖRÖK TEVJE, CHÁJIM TOPOL

CHANA ÉS NAFTALI DEUTSCH írása

Március elején érkezett a szomorú hír Izraelből, hogy Chájim Topol, a Hegedűs a háztetőn Tévjé-je, visszaadta lelkét a Teremtőnek. Bár külföldön szinte kizárólag az 1971-ben bemutatott zenés filmből ismerik, hazájában igen változatos és gazdag karriert futott be, melynek az anatevkai tejeseMBER megformálása csupán az egyik epizódját jelentette.

Egy szábre ág a hászid gyökerekből

Chájim Topol Tel-Avivban született 1935-ben, amikor a Szentföld még a Brit Birodalom mandátumterülete volt. Apja, Jáákov Topol Oroszországból vándorolt be, még a harmincas évek elején. Kőművesként kereste a kenyerét és harcolt a zsidó közösséget védő zsidó katonai szervezetben, a Hágánában. Anyja, Imrela Goldman varrónőként dolgozott. A Topol szülők Izraelbe településük előtt a jobboldali-szekuláris cionista ifjúsági szervezet, a Bétár tagjai voltak, bár családjaik az alexanderi és a guri hászid udvarhoz tartoztak.

A Topol család Tel-Aviv egyik munkásnegyedében lakott, szerény körülmények között. Chájim ezért 14 évesen a *Dávár* napilap nyomdájában vállalt munkát, a középiskolát pedig esti tagozaton végezte el. Színészi tehetsége már ezekben az években megmutatkozott, ezért bevonulása után a hadsereg szórakoztató egységéhez került, mely folyamatosan járta a bázisokat, illetve a fronton állomásozó alakulatokat, hogy a katonák kikapcsolódásáról gondos-

kodjon. Leszerelése után három héttel megnősült, ám az esküvő után két nappal ismét egyenruhát kellett öltetnie, kitört ugyanis a szuezi válság, és egységét a Színáj-félszigetre vezényelték a harcoló csapatokhoz.

A háború után a házaspár Miszmár Dávid kibucban telepedett le, ahol Topol autószerelőként dolgozott. Nem feledkezett meg azonban a színházról: barátaival közös kibuc színtársulatot szervezett, mely heti négy napon át járta Izrael kibucait és szórakoztatta az embereket, két napot pedig mindenki a saját kibucában dolgozott. Eközben három gyermeke született: egy fiú és két lány.

Száláh Sábáti és a „Hájimke”

Topol karrierje 1964-ben indult be igazán, amikor megkapta Izrael egyik ikonikussá vált filmje, a Száláh Sábáti főszerepét. A fiatal zsidó állam formálódó társadalmát és az új bevándorlók életének nehézségeit karikírozó filmet az akkor már Efrájim Kisonként alkotó Kishont Ferenc, magyar származású író (1924-2005) írta és rendezte. Topol alakításáért megkapta a legjobb fel-

törekvő színésznek járó Golden Globe-díjat. A hatalmas sikert követően Topol több mint harminc filmben kapott szerepet és nemzetközi karrierje is felfelé ívelt, elsősorban az Egyesült Államokban. Alakításaiért számtalan neves díjat vehetett át. A filmkészítés mellett nem hanyagolta

SZÁLÁH SÁBÁTIKÉNT

el a színház világát sem, fontos szerepeket játszott az általa alapított haitai színházban és a Tel-Avivban működő Kameriben is.

Talán kevésbé közismert, hogy Efrájim Kishon a munkakapcsolat-

ton túl közeli barátságot ápolt a nála kilenc évvel fiatalabb Topollal. Kishon rendkívül sikeres alkotása, a Száláh Sábáti volt Topol első nagyszabású szerepe, mely meghozta neki a hírnevet és elvezette élete szerepéhez, Tevjéhez. Zöldhagyma néven kamaraszínpadot alapítottak és üzemeltettek együtt. Kishon önéletrajzi könyvében, mely a Volt szerencsém címet viseli (*Magyar Könyvklub*, Bu-

TOPOL RAJZA KISHONRÓL (1984)

dapest 1994, fordította Dohy Gábor), több helyen megemlékezik „Hájmikéről”, akit kitűnő komikusként, kedves és férfias, de némiképpen pimasz színészként ír le. „Az életben ugyanolyan szeretetreméltó, mint a színpadon vagy a filmvásznon” – vallott róla, egy másik helyen pedig ezt írta: „... az én világhírű barátomnak van egy, még a színházi világban is ritka jellegzetessége... egy hamiskás szemhunyorítás, mely a nézőknek azt a felszabadító érzést sugallja, hogy hiszen csak játszunk”.

Kishon több közös élményüket is feleleveníti könyvében, így pl. azt az esetet is, amikor a Száláh Sábáti San Franciscó-i bemutatóján összecsérték a moziban a filmtekerceszt egy görög filmmel. A tévedésre tíz perccel a bemutató kezdete előtt derült fény, és Kishon pánikba esett. „Hájmike... szokásos szenvtelenségében semmi-

lyen okot nem látott arra, hogy felizgassa magát”. Kishon lóhalálában megszerezte az elcsérélt tekerceszt, és az utolsó pillanatban sikerült a megfelelő filmmel elindítani a vetítést. „Hájmike megjegyezte, hogy ő eleve tudta, hogy minden rendben lesz”. A folytonosan aggódó kelet-európai író és az Izraelben született szabre találkozására ez: utóbbi mindig és minden körülmények között tudja, hogy nem kell aggódnia, mert „jihje beszeder” – minden rendben lesz.

Az örök Tevje születése

A Hegedűs a háztetőn főszerepe 1966-ban találta meg, amikor az eredeti szereplő helyére kellett beugrani egy izraeli produkcióban. Ekkor hívta meg Londonba egy meghallgatásra Harold Prince, a musical producere, aki a Száláh Sábátiban nyújtott teljesítménye miatt gondolt arra, hogy az angolul alig beszélő, s a szerepnél mintegy harminc évvel fiatalabb Topol lehetne Tevje, a tejesember megformálója. Topol bemagolta az angol szöveget, nagyszerű alakítást nyújtott és megkapta a főszerepet. A darabot nagy sikerrel játszották Londonban, majd a Broadwayn is. A felfelé ívelő karriert a hatnapos háború szakította meg, mert Topolt behívták és a Golán-fennsíkra vezényelték. Ezt követően visszatért Londonba, ahol összesen 430 alkalommal

alakította Tevjét. A musical 1971-ben készült, világsikert hozó filmváltozatának szereplő-válogatásán olyan neves művészeket előzött meg, mint Walter Matthau, Richard Burton vagy Frank Sinatra. A film után, kisebb megszakításokkal, 2009-ig játszotta a szerepet különböző színházakban, a világ számos pontján, összesen 3500 alkalommal.

Élet Anatevkán innen és túl

A színjátszás mellett Topol tehetséges képzőművész is volt, grafikákat, könyvillusztrációkat, portrékat és szobrokat alkotott. Idővel egyre több jótékonyági szervezet működésében vett részt, majd maga is alapított többet. Közülük az egyik a fogyatékkal élő gyermekek oktatását támogatja, egy másik pedig súlyos betegséggel küzdő zsidó és arab gyermekek közös táborozását teszi lehetővé a Jordán-folyó mellett. Életművéért 2015-ben megkapta a zsidó állam legmagasabb kitüntetését, az Izrael-díjat.

„Itt, Anatevkában mindenre van hagyományunk. Hogyan együnk, hogyan aludjunk, hogyan beszéljünk... Megkérdezhetnék: hogyan kezdődött ez a hagyomány? Megmondhatom: nem tudom. A hagyomány, az hagyomány. Mindenkinél kijelöli a helyét, az útját, hogy mindenki tudja, mit vár tőle Isten” – magyarázza

Kulturális különbség

A Hegedűs a háztetőn számos országban vendégszerepelt. Topol, aki több mint 3500 alkalommal játszotta el Tevje szerepét 1967 és 2009 között, egy különleges élményét emelte ki ezzel kapcsolatban egy 2017-ben a Mishpacha magazinnak adott interjúban: „A japánok nagyon jól azonosultak Tevje azon álmával, hogy meg akart gazdagodni. A dolgok akkor váltak szokatlan-ná, amikor Tevje hosszasan beszélgetett Istennel. Ezt általában úgy adtam elő, hogy felemeltem a fejemet és ehhez a láthatatlan jelenléthez beszéltem, mint egy breszlávi hászid tenné, amikor magányosan elvonul elmélkedni. Japánban az történt, hogy ahányszor egy bizonyos irányba emeltem a fejem, az egész közösség arrafelé tekergette a nyakát, hogy abba az irányba nézhessen. Nem értettem, mi történik. Később két emberrel is beszéltem róla, egy izraeli barátommal, aki a japán és egy japán tudóssal, aki az izraeli kultúrát tanulmányozta. A magyarázatuk nyomán végre megértettem: a japánok nincsenek hozzászokva ahhoz, hogy láthatatlan istenhez imádkozzanak. Amikor az általam játszott szereplő Istenhez imádkozott, mindannyian látni akarták Őt... a láthatatlan Isten koncepciója, az Erő, akihez beszélni lehet anélkül, hogy látható lenne, olyan mélyen zsidó dolog, hogy nem tudták megemészteni.”

Elhunyt a magyar Tevje, Dunai Tamás

Február 22-én, hetvenhárom éves korában elhunyt Dunai Tamás Jászai Mari-díjas színművész, érdemes és kiváló művész. A színészt otthonában, tragikus hirtelenséggel érte a halál.

Dunai Tamás 1949. július 7-én született Mohácson. 1976-ban a Színház-és Filmművészeti Főiskolán szerzett diplomát. A főiskola elvégzése után a Madách Színház tagja lett, 1992-ig ott játszott, majd szabadúszóként dolgozott, az utóbbi években pedig a kecskeméti Katona József Nemzeti Színház állandó fellépőjeként láthatta a közönség.

Pályája csaknem 50 éve alatt száznál több emlékezetes színházi szerep, több tucat film- és televíziós szerep megformálása kötődik nevéhez. A Madách Színházban hosszú időn át játszotta a Hegedűs a háztetőn Tevéjét. A színház falain kívül, klezmer koncerteken,

fesztiválokon is gyakran bújt az anatevkai tejesember szerepébe. 1989-ben Greguss Zoltán-díjat kapott. 1997-ben Érdemes Művész kitüntetésben részesült. 1998-ban Emerton-díjat, Az év musical énekesé elismerést vehette át. 2000-ben Mensáros-díjjal jutalmazták művészetét. 2015-ben Magyarország Kiváló Művésze díjat kapott, a következő esztendőben pedig szülővárosa, Mohács díszpolgárává választották. 2017-ben Tolnay Klári-díjjal tüntették ki. 2022-ben a Halhatatlanok Társulatának örökös tagjává választották.

Tevje. A filmbeli tejesember folyamatos párbeszédben van Istennel, és rendszeresen „idéz” a Tórából és a Talmudból is – kitalált idézeteket, természetesen. Az igazi Tevje azonban, Chájim Topol, bár élete utolsó éveiben rendszeresen rakott tfilint, nem élt vallásos életet, viszont igencsak jól ismerte a zsidó tradíciót. Sajat elbeszélése szerint édesanyja számára fontos volt, hogy fia zsidó oktatást is kapjon, ezért vallásos iskolába járatta: „Ciceszt viseltem az ingem alatt, imádkoztam, Tánáchot [Bibliát] tanultam” – mondta Topol egy 2017-es interjúban, ahol azt is megemlítette, hogy Aser Rivlin nevű tanárának köszönhető, hogy későbbi életében visszatért az ősi forráshoz és fontossá vált a számára a mindennapos talmudtanulás. Bár édesapja az Európából érkező rettenetes hírek hatására – lengyelországi szülőfaluja minden zsidó lakosát, köztük az édesanyját is egyetlen éjszaka alatt lemészárolták a nácik – elhagyta a hagyományokat, ünnepeken mindig elvitte fiát a zsinagógába és kádist mondott a szüleiért.

„Végeredményben az ember rájön, hogy kis eltérésektől, kiejtésbeli, ruházatkodási különbségektől eltekintve a zsidó, az zsidó. Teljesen mindegy, hogy hol él vagy milyen körülményekkel kell szembenéznie – ha nehézségek adódnak, az Örökkévalóhoz fordul” – magyarázta. Nem csoda, hogy két leghíresebb szerepe, Szaláh Sábáti és Tevje is ezt a filozófiát képviseli. „Nagyjából ötven évvel ezelőtt” – mondta 2017-ben – „hosszabb időt töltöttem külföldön. Hirtelen rám tört az az érzés, hogy elvesztettem a kapcsolatomat valamivel. Mi hiányzott? A Talmud. Rendkívül furcsa volt: nem tartottam a parancsokat, a színházi előadások világa volt az életem, de valami belül azt mondta, hogy tanulnom kell... Attól a pillanattól kedve, hogy belefogtam a tanulásba, nem volt megállás... A talmudtanulás megfiatalít.”

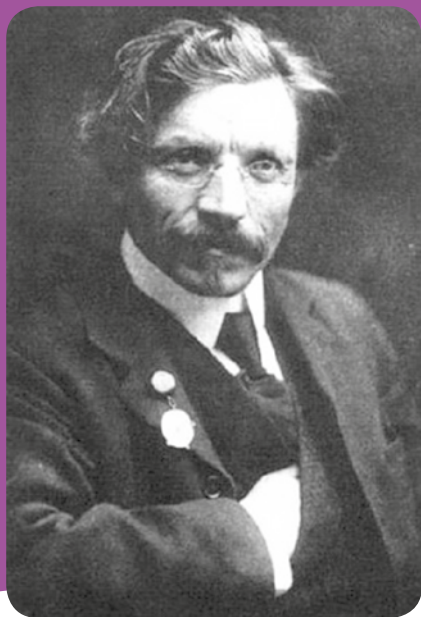
Az utolsó meghajlás

Egészsége csak tavaly romlott meg, amikor Alzheimer-kórral diagnosztizálták. Március 8-án, éjjel érte a halál. A Rechovot mellett fekvő

Schiller kibuc temetőjében helyezték örök nyugalomra. Búcsúztatáskor lánya, Ádi, a következőt mondta: „Színész volt és énekes, költő és író, illusztrátor és szobrász, feltaláló, vállalkozó és filantróp. De leginkább abban jeleskedett, hogy a világ legjobb gyermeke, testvére és férje, majd apja és nagyapja volt. Legfőbb öröksége az, hogy mindannyian arra vágyunk: olyanok legyünk, mint ő – jószívű, érzékeny és humorral teli izraeliek. Lenyűgöző látni, hogy milyen sok embert érintett meg. Miatta érezzük úgy, hogy minden különbözőségünk ellenére valóban egy nagy családot alkotunk”.

Topol nagyságát az ország vezetői is méltatták. Jichák Herzog államelnök szavai szerint „Izrael egyik legnagyobb színművésze volt, aki tehetségével izraeli és nemzetközi színpadokon állva hódította meg a közönséget, filmeket vitt sikerre, de ami a legfontosabb: beköltözött mindannyiunk szívébe”. Binjámin Netánháju miniszterelnök így fogalmazott: „Széles mosolya, meleg hangja és különleges humorérzéke népi hőssé emelte és rendkívül népszerűvé tette az emberek között”. Jáir Lapid, az ellenzék vezetője a következő szavakkal búcsúzott: „Személyisége és mosolya beépült az izraeli kultúrába. Gazdag öröksége Izrael része marad örök időkre”.

SÓLEM ÁLÉCHEM, aki jiddisül szólt a tömegekhez

CHANA DEUTSCH írása

Tóbiás, vagy Tevje csak egy azok közül a felejthetetlen alakok közül, akik a jiddis irodalom egyik legnagyobbjának, a Sólém Áléchemként ismert Sálom Rabinovicsnak a képzeletéből született.

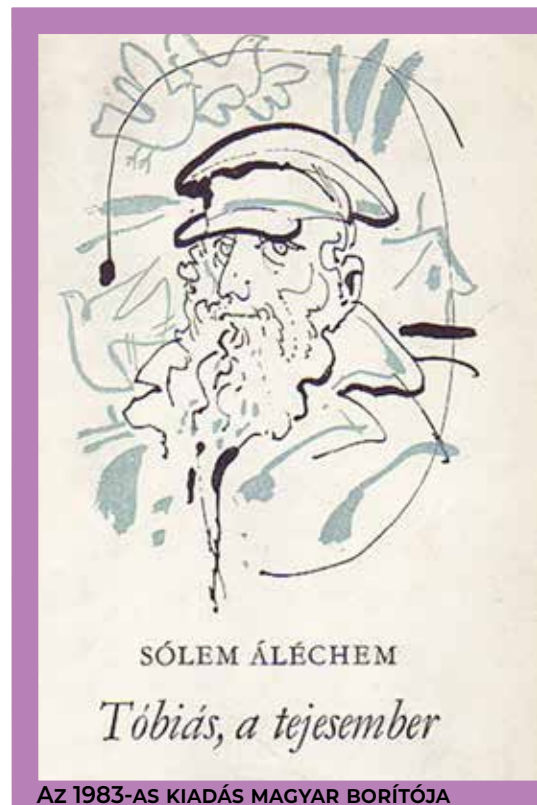
A Sálom Rabinovics néven 1859-ben az ukrajnai Perejaszlavban született Sólém Áléchem novellista, esszéista és színpadi szerző a jiddis nyelvű irodalom talán legismertebb és legnépszerűbb alakja volt. Nevéhez fűződik a világ egyik legismertebb musicaljének alapjául szolgáló történet, a Tóbiás, a tejesember című kötet. Bár alapfokú tanulmányait chéderben, vagyis zsidó iskolában végezte, az oroszországi zsidó felvilágosodás iránt érdeklődő apja hatására orosz gimnáziumban teljesítette középfokú tanulmányait. Apja révén ismerkedett meg a modern gondolatokkal is. A kortárs zsidó írókhoz (Mendele Mojcher Szförim, I. L. Perc) hasonlóan Sólém Áléchem is héber nyelven írt kezdetben, mivel az előkelőbbnek és haladóbbnak számított a tradíciókhoz ragaszkodó, egyszerű nép hagyományos jiddis nyelvénél. Amikor Sálom Rabinovics 24 évesen először írt jiddisül, éppen amiatt kellett írni álnevet használnia, hogy elrejtse munkásságát a progresszív haladást támogató apja elől. Gyorsan feljutó népszerűsége azonban őt igazolta: igaz hangja és nyelve a jiddis volt, írásai a tömegekről és a tömegeknek szóltak.

Novellái és színdarabjai mellett kitalált önvallomásokat, monológokat és leveleket írt, melyek az egyszerű vallásos zsidó gondjait, gondolatait,

érzéseit közvetítik hozzá hasonlitos olvasói felé. Ezek közé tartoztak például Menáchem Mendl, a slimázel, vagyis szerencsétlen fickó 1892-ben kiadott levelei. A főhős feleségével, Sejne Sejndellel utazik végig Oroszországon, és egyik szerencsétlenségből keveredik a másik sikerlenségsébe. Leghíresebb hőse, Tevje, avagy Tóbiás, a tejesember hasonló jellemvonásokkal bír. Az első Tevje-történet, egy monológ 1894-ben jelent meg, és ezt több másik követte. Ugyanebben az évben látott napvilágot első teljes színdarabja, a Jáknéház. Alkotásaiban a stilisztikai és nyelvi humor keveredik a helyzetkomikummal, számtalan novellája között ugyanúgy megtalálható a romantikus, mint a politikai tartalmú alkotás. Mindeközben mozgalmas családi életet élt. 1883-ban vette feleségül korábbi tanítványát, a jómódú családból származó Olga (Hodl) Löwöt. Négy lányuk és két fiuk született, közülük többen művészek: írók vagy képzőművészek lettek.

Sólém Áléchem hangsúlyozottan zsidó író által korábban soha nem tapasztalt népszerűsége és ismeret-ségre tett szert. Egyszerű, szerethető, emberi alakjait a világon mindenhol, mindenféle zsidó közösségben szívesen fogadták az olvasók. Művei számtalan helyre eljutottak, amihez hozzájárult az is, hogy sokat utazott és számos helyen élt: Kijevből Lembergbe, onnan pedig New Yorkba költözött. Ez utóbbi nem váltotta be

az író hozzá fűzött reményeit, ezért visszatért Európába, ahol az írás mellett felolvasóesteket tartott, hogy el-tartsa magát. Ebben az időszakban fertőződött meg tuberkulózissal, a

betegséggel, mely megkeserítette élete utolsó nyolc évét. 1909-ben világszerte megünnepezték az ötvenedik születésnapját és amikor 1914-ben visszatért New Yorkba, óriási ünneppel fogadták. „Minden, jiddisül olvasó zsidó, legyen ortodox vagy

Anatevka a filmben – és a való életben

Anatevka, Anatevka. Meghitt és ma-kacs Anatevka – világszerte milliók ismerik e kis orosz falu nevét, mely a valóságban – egészen a közelmúltig – nem létezett. Anatevka, a Hegedűs a háztetőn zsidó faluja, vagyis stetlje ugyanis kitalált település valahol az Orosz Birodalom zsidók számára kijelölt letelepedési övezetében. A letelepedési övezet a XVIII. század végétől egészen az első világháborúig létezett; a XIX. század közepén a világ zsidóságának mintegy negyven százaléka, ötmillió zsidó élt ezen a területen.

Anatevkát a Hegedűs a háztetőn című musical alaptörténetét megíró Sólem Áléchem találta ki. A település nevében, felépítésében, működésében, társadalmát és történetét tekintve megtestesíti mindazt, amit a XIX. század stetl világáról gondolunk. A világsikerre jutott történet, mely az egyszerűségében is végtelenül bölcs

tejesember stetlben folyó, pogromoktól fenyegetett életét mutatja be a hirtelen megváltozó világban, Tevje és lányai címmel jelent meg először 1894-ben. A feltehetőleg az 1880-as évek Anatevkájában játszódó történetben az író által gyerekként megélt stetl világa elevenedik meg, annak intézményeivel, szegénységével, a pogromokkal és a kitelepítésekkel.

A világhírű film elkészítéséhez Anatevkát nem Oroszországban vagy Ukrajnában, hanem Zágráb közelében, Horvátországban építették fel, méghozzá rögtön három különböző helyszínen. Az egyiket felépítették a teljes falut, egy másikon régi faházakat húztak fel, a harmadik helyen pedig megépítették a zsinagógát és a piacteret. A piacot sikerült olyan élethűen megalkotni, hogy egy helyi lakos megpróbált megvásárolni ott egy lovat.

Az elmúlt néhány évben azonban mégis felépült egy ukrajnai Anatevka, méghozzá teljes egészében adományokból, a kelet-ukrajnai harcok elől menekü-

ló zsidó családok részére. Ukrajna 2014-es lerohanása óriási menekülthullámot indított el. Ennek hatására alapították meg és építették fel a jelenleg több száz családnak otthont adó Anatevkát Mose Reuven Azman, kijevi és ukrajnai főrabbi, a kijevi Chábád-központ vezetője kezdeményezésére és támogatásával. Az elsősorban faházakból épült menekültfaluk Kijev mellett található. A település célja, hogy biztonságos zsidó közeget, oktatást, egészségügyi ellátást és közösségi élményeket adjon a menekülteknek. A faluban óvodák, iskolák, játszótérek, focipálya, kóser szálloda, zsinagóga és mikve is található. Az immár egy éve húzódó orosz-ukrán konfliktusban ismét fontos szerep jutott ennek az új Anatevkának. Stratégiai pozíciója miatt már a háború elején a humanitárius erőfeszítések fontos támaszpontjává vált. Számptalan menekült haladt itt át, megpihelve egy tál meleg étel mellett, vagy a helyszínen kínált egészségügyi szolgáltatásokat igénybe véve, mielőtt továbbhaladt volna a határ felé.

szekuláris, konzervatív vagy radikális, imádta Sólem Áléchemet, mert történeteiben a mindnyájukat összekötő közös nyelv sármja és melódia csendül fel” – írta róla Irving Howe, irodalomkritikus. Rendkívüli népszerűsége ellenére azonban a nem szűnő testi problémák mellett állandó pénzügyi nehézségekkel kellett szembenéznie.

Sólem Áléchem zsidósága mellett politikai nézeteit sem rejtette véka alá. Kapcsolatba került az éppen szárba szökkenő cionista mozgalommal, és 1898-ban kiadta egy cionista novella egy részét A messiás ideje címen. Emellett támogatta a szocialista eszméket is, de mindeközben nem feledkezett meg arról, hogy népe csakis hagyományában élhet

tovább. A jiddis irodalmat nemcsak művelte, hanem hirdette és mentőráta is. Évente megjelenő folyóiratában korának legnevesebb jiddis íróinak műveit szerepeltette, köztük Mendele Mojcher Szfórim és I. L. Perrec alkotásait.

Sólem Áléchem 1916 májusában hunyt el New Yorkban. Műveit héberül veje, J. D. Berkowitz adta ki.

A NAGY *Coca-Cola* TITOK: HOGY LETT KÓSER A VILÁG ELSŐ SZÁMÚ ÜDÍTŐITALA?

VALLÁSOS REKLÁMFOGÁS: a *Coca-Cola* hágádák

OBERLANDER BÁRUCH írása

4. rész

Volt idő, amikor a Coca-Cola egyet jelentett az Egyesült Államokkal: az amerikai életérzés kulturális ikonjaként mindenki azt itta, nem-zsidó és zsidó egyaránt. Aztán a Coca-Cola meghódította a világot, és ma már mindenhol isszák. Innen ered a mondás, hogy két dolog van, amit mindenhol meg lehet találni: a Coca-Cola és a Chábád.

A *Coca-Cola* cég peszáchi hágádája

Az előző számban¹ felsoroltuk mindazokat a rabbikat, akik a hivatalos kóserügyi engedély (*hechser*) kiadása előtt már kósernek hirdették a *Coca-Cola*-t. Köztük említettük a Tennessee állambeli Memphisben működő Mose Nátán Taxon rabbit is. Azt, hogy ő is közreműködött a kóserügyi engedélyekben, csak onnan tudtuk, hogy közössége az ő nevében fordult

MOSE NÁTÁN TAXON RABBI (MEMPHIS)

Amerikában ez a Peszáchra is kiterjed, amit nagyon széles körben megtartanak. Minden évben nagyon sok tonna macesz fogy el Peszách előtt a boltokban. Több cég is felismerte a széderestékben rejlő hirdetési lehetőség jelentőségét és ingyenes, angol fordítású peszáchi hágádákkal kedveskednek a vevőknek.

A Maxwell House kávégyár 50 milliós példányszámú peszáchi hágádája

A leghíresebb ebből a nagy múltú amerikai kávégyár, a Maxwell House hágádája, amiről a *Wikipedia* így ír²:

CREATIVE COMMONS

OBAMA ELNÖK ÉS A VENDÉGEI A MAXWELL HOUSE HÁGÁDÁJÁT HASZNÁLTÁK A FEHÉR HÁZBAN RENDEZETT SZÉDEREN

„A *Maxwell House Haggadah* az egy angol-héber peszáchi hágádá, amit a Maxwell House vállalat ad ki marketingfogásként 1932-től folyamatosan. Több, mint 50 millió kinyomtatott példányával ez a legismertebb és legnépszerűbb hágádá az amerikai zsi-

Geffen rabbihoz, hogy a *Coca-Cola* kóserágáról érdeklődjön. Azóta a kezembe került egy kézzel fogható bizonyítéka is ennek, mégpedig egy, a *Coca-Cola* cég által terjesztett peszáchi hágádá képében.

Ehhez tudni kell, hogy az Egyesült Államokban a Peszách és a szédereste megünneplése nagyon népszerű: sok olyan zsidó is szerez be maceszt az ünnepre és üli meg a szédert, aki amúgy nem nagyon jár zsinagógába. Míg Magyarországon „háromnapos zsidó” kifejezéssel szokták illetni a nagyon kevésbé vallásos embereket, arra utalva, hogy a nagyünnepkor, Ros hájánakor és Jom kipurkor mennek „templomba”, addig

AZ 1936-OS COCA-COLA HÁGÁDÁ

dók körében, amit kulturális ikonként tartanak számon. Használják peszáchí széderekhez otthon, iskolákban, idősotthonokban, börtönökben, az Egyesült Államok hadseregében és ezt a kiadást használta Obama elnök és a vendégei a fehér házbéli szédereken 2009-től 2016-ig”. A népszerű hágádát 2011-ben fordították le újra, egészen addig az eredeti for-

an kóser peszáchí ital Memphisben... Most Morris N. Taxon rabbi felügyelete alatt palackozva...” – vagyis itt kiemelték, hogy Taxon rabbi csak a palackozásért felel, a szirup tekintetében először evidensnek vették, hogy tisztán növényi alapú és ezért kóser, majd később Pardes és Geffen rabbikra hagyatkoztak. A hágádából kiderül, hogy rekesszel lehetett ren-

1935: Egy névtelen próbálkozás

A *Kosher Food Guide* című kiadvány 1935. július-augusztusi számában⁴ megjelent egy hosszú cikk „Glycerin – kóser-e vagy tréfli?” címmel. A cikk egy hosszú, majdnem három és fél oldalas „memorandum”-ból idéz. Ebben a névtelen író hosszasan érvel amellyel, hogy a glicerint lehet kóser, hiszen eredeti formájában nem található az állatban, csak a faggyú feldolgozása után jön létre. Rövid válaszában Abraham Goldstein (1861–1944) vegyész, aki vallásos zsidó volt, elutasítja az egész érvelését:

„Zsidókként nekünk nem érdekes, hogy a glicerint milyen eljárásokkal finomítják tovább vagy milyen fokú hőnek teszik ki. A tény tény marad:

Tréfli állat zsírja tréfli marad, függetlenül attól, hogy egy nagy mennyiségben van vagy szétválasztva összetevőire vagy kis adagokba szedve... A hosszadalmas feljegyzés többi része túl van a lényegen”.

AZ ISRAELBEN TERJESZTETT COCA-COLA TERMÉKEKKEL ILLUSZTRÁLT HÁGÁDÁ

dítást nyomtatták újra. Az eredeti zöld borítót a '60-as években cserélték azúrkékre. „Ez a hágádá, a 'Jó az utolsó cseppig' szlogenel és a *Maxwell House Haggadah* felirattal a sima kék háttér előtt kulturális ikonná vált. Azok az amerikai zsidók, akik gyerekkori otthonukból emlékeznek a *Maxwell House Haggadah*-ra, hagyományként tekintenek rá, és tovább használják a saját családjuk peszáchí széderein. 1997-ben a Hallmark vállalat a *Maxwell House Haggadah*-k ismerős kék borítójának felhasználásával készítette el az egyik peszáchí képeslapját, amit mint 'kulturális ikont' írtak le, egy 'sokra tartott családi tulajdont, amit generációk adtak tovább egymásnak és kedves emlékeztetői a múltnak”.

„Az egyetlen szigorúan kóser peszáchí ital Memphisben”

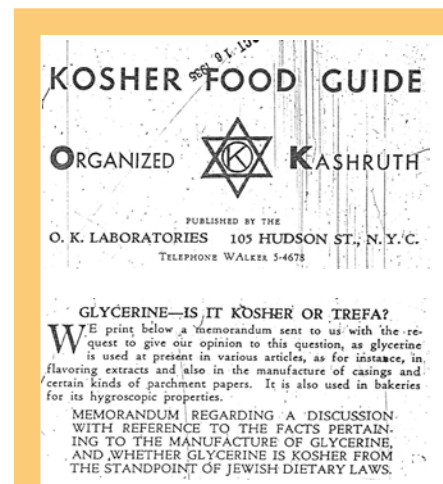
Ehhez hasonlóan a Coca-Cola vállalat is előállt egy saját hágárával, amit Tennessee állam környékén terjesztettek. Ezen a héber és angol nyelvű „M. N. Taxon rabbi, Memphis, Tenn” felirat mellett az akkoriban használt Coca-Cola szlogen is feltűnik: „A szünet, ami felfrissíti ... [a hágádá tulajdonosának neve] peszáchkor” olvasható a bal oldalon, majd alatta az ajánlás: „Az egyetlen szigorú-

delni a kólát, amiért nem kértek előleget. A vállalat emellett „Boldog és kellemes peszách ünnepet kívánt” a hágárában, amihez a New York-i Hebrew Publishing Company 1912-es kiadású hágáráját használták. Ennek az 1936-ban kiadott hágárának egy példánya a jeruzsálemi Izraeli Nemzeti Könyvtárban található. Nem ez volt az egyetlen Coca-Cola hágádá egyébként: Izrael két legnagyobb példányszámú napilapjának, a *Jödíot Acháronot*-nak és a *Mááriv*-nek a mellékleteként is küldtek ajándékba az olvasóknak Coca-Cola termékekkel illusztrált hágádát a 2000-es évek elején.

***

Sikertelen próbálkozások Geffen rabbi ellen, az állati glicerint „kikóserolásáért”

Térjünk vissza a Coca-Cola kóser-ság felé vezető útjához! Sorozatunk korábbi részében³ már leírtuk, hogy Geffen rabbi 1935. áprilisában, Peszách ünnepe előtt kihirdette, hogy a Coca-Cola ital eddig nem volt kóser az állati glicerint miatt, azonban, mivel átálltak növényi glicerintre, így az ital kóser lett. Úgy tűnik azonban, hogy nem mindenki állt rá készen, hogy ezt a tilalmat egykönnyen elfogadják.

A KOSHER FOOD GUIDE CIKKE A GLICERINRŐL

Se a névtelen író, se a tudós Goldstein nem hoznak fel háláchikus forrásokat, így feledésbe is merült az egész próbálkozás, és nincs nyoma a rabbinikus irodalomban. Csakhogy egy évvel később már háláchikusan alátámasztott írás jelent meg a glicerint kóser-ságáról, amit már nem lehetett valódi válasz nélkül hagyni.

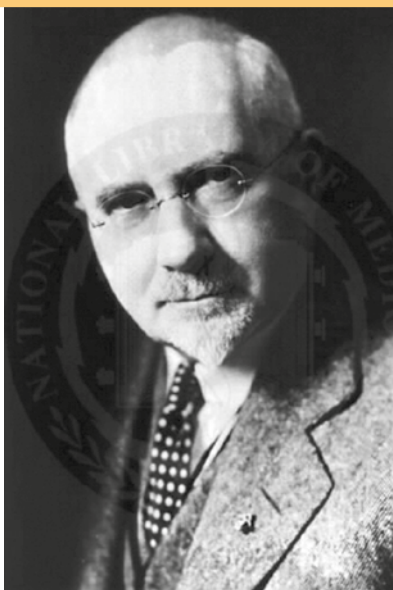
1936: A HáPárdész szerint mégis kóser a glicerint

A *HáPárdész* 1936. júliusi számában⁵ Pardes rabbi egy tanulmányt közölt dr. David Israel Macht baltimore-i

(Maryland állam) farmakológus toblából. Macht professzor (1882–1961) híres tudós volt, számos könyv szerzője, akinek nevéhez több felfedezés is kötődik⁶. Emellett vallásos zsidóként széles körű rabbinikus szaktudással is rendelkezett, így több olyan háláchikus kérdésben is megszólalt, a *HáPárdészben*⁷ és más folyóiratokban⁸, ahol tudományos ismeretekre is szükség volt. A kortársak így jellemezték: „Dr. Macht elismert professzor és közismerten igazi istenfélő”⁹ illetve: „...a vétkektől tartózkodó Dr. Macht”¹⁰. Az angol nyelvű cikket, amit a *HáPárdész* héber fordításával együtt közölt, „A Glycerin problematikája” címet viselte.

„Ezt a levelet a *HáPárdész*nek írom, a vezető amerikai rabbinikus folyóiratnak, amely a háláchá, avagy a zsidó jog kérdéseivel foglalkozik, hogy nyilvánosságra hozzak egy étkezési törvényekkel kapcsolatos fontos problémát, amely probléma az ilyen kérdésekben jártas szakértők vizsgálatát igényli és ami minden vallását gyakorló zsidó számára érdekes.

A glicerint egy olyan anyag, amit különféle kozmetikumokban és élelmiszerekben használnak fel jelenleg bizonyos gyártók, ennek ellenére a kóserságának kérdése még mindig vitatott”.

PROF. DAVID MACHT

Ezután majdnem öt oldalon keresztül részletes tudományos leírás következik a glicerint előállításáról.

MACHT PROFESSZOR TANULMÁNYA A HÁPÁRDÉSZBEN A GLICERIN KÓSERSÁGÁRÓL

Írását az alábbiakkal zárta¹¹: „Természetesen, ha tisztán növényi olajat használnának, a glicerint magától értetődően kóser lenne. Az általános előállítása ennek a gyógyszernek vagy vegyszernek azonban a legolcsóbb anyagokból történik és általában nem tesznek különbséget az állati és a növényi zsírok között. Így aztán felvetődik a kérdés. Ez a zsír vagy olajok lebontásából nyert termék kóser-e a zsidó jog véleménye szerint.

Az ember hajlamos lenne elsősorban azt a választ adni, hogy ez teljesen árszur (tilos). Ez azonban egy bonyolultabb probléma. Ha a zsírok széles körű kémiai lebomlása, amely ennek az anyagnak a gyártási folyamata során megtörténik, az eredeti zsírok teljes megsemmisítésének tekinthető, akkor nem lehet-e úgy tekinteni, hogy a végterméknek nincs közvetlen kapcsolata az eredeti zsírral? Az ilyen módszerrel nyert glicerint ugyanabba a kategóriába lehet-e sorolni a zsidó jog szempontjából, mint a szintetikus úton, laboratóriumban (csak nagy költségek árán) előállítottat, amihez bizonyos egyszerű vegyszereket kombinálnak, hogy a keresett alapanyaggá álljanak össze? Fiziológusként és vegyészként érdemesnek tartom felhívni a figyelmet a fentebb említett tényekre, és azok elé helyezni őket, akik a zsidó jogi kérdésekben illetékesek, azok elé a rabbik elé, akiknek felhatalmazása van rá, hogy *dájánok* [vallásjogi bírók] legyenek.

Kívánatos volna, ha az egész kérdést a *HáPárdész* hasábjain hűvelyeznék ki, és ebben a témában, amely minden zsidó háztartásban nagy jelentőséggel bír, egyhangú konklúzióra jutnának. Egy ilyen döntés rendezné a kérdést, hogy szükséges-e, avagy sem, hogy a gyártók növényi zsírokból kóser glicerint gyártsanak. Ennek a cikknek az egyetlen célja, hogy elősegítse az ortodox zsidóság precízebb és tájékozottabb betartását. Isten adjon sok erőt a rabbiknak!”

A tanulmány után két rabbinikus írás következik, az egyik szerzője maga a szerkesztő-kiadó¹², a másiké Jehudá Léb Graubart (1862–1937) torontói rabbi¹³. Mindketten egyetértenek abban, hogy mivel a faggyúba a gyártás során olyan vegyi anyagokat kevernek ahhoz,

JEHUDÁ LÉB GRAUBART RABBI

hogy szétválasszák a zsírt a folyadékától (előbbiből szappan, utóbbiból glicerín készül), ezért a folyamat alatt emberi fogyasztásra alkalmatlan, így már nem számít ételnek, nem vonatkozik rá a tilalom. Ezek után az így előállított folyadékot megtisztítják a vegyszerektől, hogy fogyasztható glicerint állítsanak elő, így a glicerín nem tiltott ételből, faggyúból áll elő, hanem olyan anyagból, ami nem fogyasztható, így nem is lehet tiltott. Ennek a gondolatmenetnek a forrása a spanyolországi Rábénu Niszim (RáN, 1315?–1376) a Talmud kommentárjában¹⁴ a mézbe kevert tiltott anyagok kapcsán¹⁵.

Geffen rabbi megvédi a glicerín tilalmát

Geffen rabbi hosszú, nyolcoldalas válasz cikkben cáfolta a fentieket, ami „Responsum állati faggyúból készülő glicerínről” címmel jelent meg az 1942-es kiadású *Hádrát Joszéf* című könyve végén¹⁶. Valószínűleg azonban nem ehhez a könyvhöz írta, hanem rögtön az eredeti cikk megjelenése után. Talán valamelyik másik, általam egyelőre nem ismert rabbinikus folyóiratban jelentette meg, de lehetséges, hogy kéziratban küldte szét több rabbinak.

A glicerín kóserágáról szóló irodalom nem Geffen rabbival kezdődött és nem is vele ért véget

Spira Cvi Hirs (1850–1913) munkácsi rabbi, már a Munkácson 1904-ben megjelent könyvében¹⁹ kijelentette, hogy a glicerín nem kóser²⁰ és azóta is tárgyalták ezt a kérdést pro és kontra a rabbinikus irodalomban.

A megengedő véleményt megfogalmazók közül érdemes még idézni Mose Feinstein (1895–1986) New York-i rabbi 1948-as megjegyzését²¹ a témában a whiskey kóserága kapcsán, mivel belekerült nem kóser bor és glicerín is: „a glicerín olyan dolog, aminek nincs igazán íze, és nagyon keveset tesznek belőle az italba, nem is az íze miatt, hanem azért pl., hogy könnyebb legyen lenyelni és más hasonló okok miatt, ami nem kapcsolódik az ízhez. Sokszor valójában nem is marad belőle semmi a whiskeyben, ezért láttuk, hogy ennek az országnak [vagyis az Egyesült Államoknak] a rabbijai nem tiltották meg [a használatát], és az ország szinte minden zsidója fogyasztotta. Isten őrizz, hogy olyasmit mondjunk erre, hogy törvényt szegtek volna. Ez a bizonyítéka annak, amit előbb mondtam, hogy ez meg van engedve, és ha [a zsidók] maguk nem próféták, akkor legalább próféták leszármazottai [ez a talmudi kifejezés²² arra utal, hogy a zsidóknak jó »érezkük« van ahhoz, hogy megállapítsák, mi az, ami megengedett, és mi az, ami tilos]²³. Noha az írás a whiskey kóserágáról szól, mégis, mintha a Coca-Cola körüli vitát lehetne kihallani belőle a háttérből, hisz azt is mindenki itta korábban, mielőtt Geffen rabbi intézkedett.

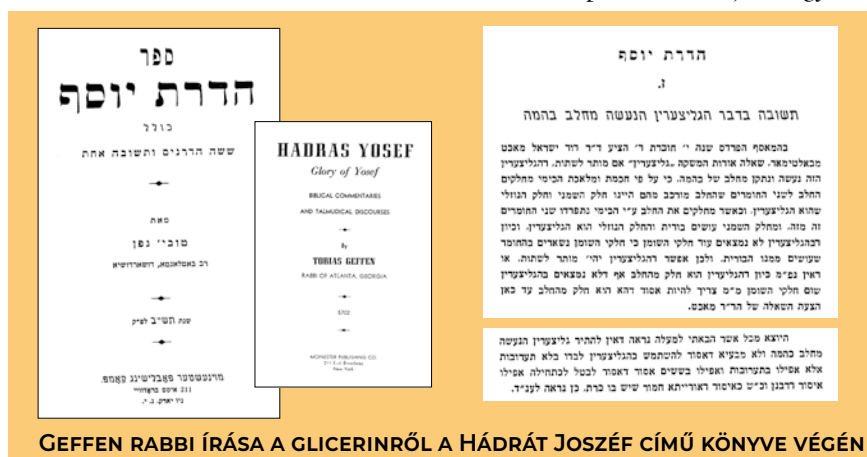
Azonban a ma elfogadott vélemény szerint egyértelműen Geffen rabbi győzött, vagyis az állati eredetű glicerín nem minősül kósernek, és csak növényi eredetű glicerint lehet használni a kóser gyártáshoz²⁴.

Miközben Geffen rabbi másik responsuma nagyon híres és könyve emiatt a gyűjtők listájára került, ezt az írását a történészek nem azonosították a Coca-Cola problematikájával, így szé-

les körben nem vált ismertté. Azonban amikor 1963-ban legújabb könyvében újraközölte a coca-colás responsumot, ezt az írást is leközölte mellette¹⁷.

Ebben a responsumban több szempontból támadja a megengedő érvelést. Ennek lényege az, hogy a folyadék, amiből a glicerín készül, nem „romlik el” a gyártási folyamat során, csak hozzákevernek nem fogyasztható vegyi anyagot. Amint ezt eltávolítják, újra fogyasztható lesz – nem pedig tönkremegy és megjavul. Ezért nincs elfogadható logika amögött, hogy a gyártási technológia miatt tekintsük úgy, hogy kóserre válik valami, ami addig nem volt az¹⁸.

Ezzel zárult Geffen rabbi második konfliktusa Pardes rabbiával.

GEFFEN RABBI ÍRÁSA A GLICERINRŐL A HÁDRÁT JOSZÉF CÍMŰ KÖNYVE VÉGÉN

¹ 16. oldal; ² https://en.wikipedia.org/wiki/Maxwell_House_Haggadah; ³ *Egység* 161. szám 14. oldal végén; ⁴ 13–17. oldal. Idézi Horowitz uo. 32–33. oldal; ⁵ 13–17. oldal; ⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/David_Macht; ⁷ Lásd uo. 1930. decemberi mellékletben; 1933. szeptember 34. oldal; ⁸ Lásd *Wikipédia* uo.; ⁹ *HáPárdész* 1933. uo.; ¹⁰ *HáChajim vohásáalom*, New York 1923, 23. oldal végén; ¹¹ 16–17. oldal; ¹² *HáPárdész* uo. 17–19. oldal; újra közölte könyvében: *Cháválim bánöimim* responsum 3. kötet 17. fejezet; ¹³ *HáPárdész* uo. 19–20. oldal; újra közölte könyvében: *Cháválim bánöimim* responsum 3. kötet 17. fejezet; ¹⁴ *Ávodá zárá* 16b. (a RIF oldalai szerint). Lásd még *Sulchán áruh JD* 87:10. végén RÖMÁ.; ¹⁵ Lásd még *Áchiezer* responsum 3. kötet 31:3., 33:5., 4. kötet 31. fejezet; *Zsidó jog és etika* 2. kötet 112–113. oldal; ¹⁶ 57–64. oldal; ¹⁷ *Nezer Joszéf* 2. kötet 84–91. oldal; ¹⁸ Lásd még *Piszké tsivot* 442:8.; ¹⁹ *Dárké tsuvá* 103:70.; ²⁰ Lásd még *Minchát fichák* responsum 5. rész 16. fejezet végén (lásd még uo. 5. fejezet); *Böer Mose* responsum 3. rész 109:19.; *Vohérim hákohén* responsum 1. rész 38. fejezet; ²¹ *Igrot Mose* responsum JD 1. rész 62. fejezet, lásd még *Möszoret Mose* 3. rész 189–190. oldal; ²² *Pszáchim* 66a.; ²³ Lásd még *Cic Eliezer* responsum 6. rész 16:11.; ²⁴ Lásd <https://www.ok.org/article/glycerin/#:~:text=Glycerin%20is%20kosher%20if%20it,rendering%20the%20glycerin%20non%20Dkosher,https://oukasher.org/blog/kosher-professionals/glycerine-and-detergent-issues/>.

EGYENJOGÚSÁG ÉS ZSIDÓGYŰLŐLET

ADATOK A '48-AS ZSIDÓ HŐSÖK TÖRTÉNETÉHEZ

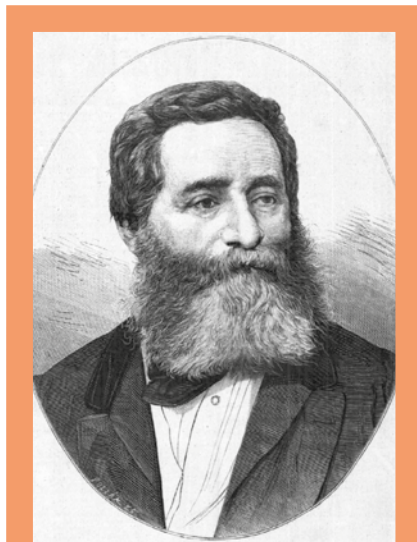
CSEH VIKTOR írása

Az 1848/49-es szabadságharc zsidó szálát, tehát azt, hogy mintegy 20.000 (húszezer) magyar zsidó honvéd, zömében önkéntes kelt a haza védelmére, dr. Bernstein Béla rabbi 1898-ban kiadott könyvében – Jókai Mór író előszavával – megírta. A Judapest anno legújabb száma néhány olyan adattal bővíti ezt az ismeretanyagot, mely a szabadságharcos zsidók fővárosi fejezeteit egészíti ki.

A 12 PONT FELOLVASÁSA A VASÁRNAPI UJSÁG ILLUSZTRÁLÁSÁBAN

A szabadságharc bécsi előfutárai

Az 1848. március 13-án kirobbant bécsi forradalom előmozdítói között több zsidót is találunk, még hozzá magyar zsidókat. Az első helyen dr. Fischhof Adolf (1816–1893) orvos, később politikus áll, akiről az MTA megbízásából szerkesztett Ma-

DR. FISCHHOF ADOLF KÉPE
A VASÁRNAPI UJSÁGBAN

gyar írók élete és munkái című kötet úgy fogalmaz: „a bécsi mozgalmakban az általános figyelmet magára vonta, az országház előtt az ő szava volt az első szabad szó Ausztriában”.¹

A fiatal orvos az eszmékért harcolt Bécsben, melyekért elődeink Magyarországon, miközben a császárvárosban sem feledkezett meg a magyar érdekekről. Halálakor a *Pesti Napló* szerkesztői egyenesen a „haza bölcséhez” hasonlították – ahogy írták: „Ugyanaz volt ő Bécsben, ami nálunk Deák Ferenc abban az időben, mikor a dualizmus üdvösségét hirdetni kezdték.”²

Az óbudai születésű Fischhof doktortól érdekességképpen megemlítené, hogy halála után alig egy évvel a bécsi városvezetés díszsírhelyet kínált az elhunytaknak a köztemetőben, ám azt a családja azzal utasította el, hogy Fischhof doktor egyértelmű végső kívánsága volt, hogy zsidó temetőben kíván pihenni.³

Azonban a bécsi forradalmárok között nem Fischhof Adolf volt az egyetlen magyar zsidó. Az események másik kulcsfontosságú szereplője egy másik orvos, a keszthelyi születésű dr. Goldmark József (1818–1881) – a világhírű zeneszerző, Goldmark Károly (1830–1915) féltestvére – volt, aki felolvasta Kossuth március 3-án, a pozsonyi országgyűlésen elmondott beszédét, melyben az osztrákok jogairól is szó volt. Ezt a beszédet a tatai származású, ugyancsak Bécsben élő orvos, dr. Kálazdy Mór (szül.: Kaufmann, 1819–1875) fordította németre.⁴

Visszavonulás a lelkesítő első sorból

A márciusi ifjak friss eszméi egyhamar megnyerték maguknak Pesten is az egyetlen hallgatóit a polgárságot, nem utolsósorban pedig a zsidókat, akik mint „másodrendű” emberek éltek az országban. A zsidók számára különösen jól csengett a tizenkét pont negyedik pontja: „Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.”

Alig száradt meg a festék a tizenkét ponton, még a nyomda előtt felolvasták azokat a tömegnek. Olvasott Vasvári Pál (1826–1849), Vajda János (1827–1897)

és Petőfi Sándor (1823–1849), aki utóbb elszavalta az alkalomra írt *Nemzeti dal* is. S a három fő alak mellett feltűnt egy negyedik férfi is, Kunewalder Jónás (1803–1888), akinek megjelenésekor állítólag azt kiáltották: „Éljen Kunewalder! Éljenek a zsidók!”⁵

Kunewalder Jónás a főváros egyik legtekintélyesebb családjának a tagja volt, az ő tulajdonukban állt az Országút emblematikus „Kunewalder-ház”-a, s ő elkölte a pesti zsidó közösséget. Március 17-én a magyarországi és erdélyi zsi-

dók képviselő-testülete, vagyis kezelő választmánya (fő feladatuk az 1846-ban megszüntetett türelmi adó maradványának beszédese volt) örömmel, egyben lelkesítő kiáltványt intézett a hazai zsidókhöz, melynek lényege az volt, hogy a zsidók is ugyanolyan

KUNEWALDER-HÁZ

A Kunewalder-ház

Az egykori „Rongyos lámpás” csapszék helyén, melyet egy jeges árvíz mosott el, a régi Országút 14-es számú telkén (ma: Múzeum körút) Hild József tervei szerint, az építészől megszokott finom klasszicista stílusban 1838-ban épült fel Pest egyik emblematikus épülete, a Kunewalder-ház. Az építtetőik jómódú, óbudai zsidó terménykereskedők voltak; az épületet bérbe adták, lakott itt Petőfi, Bajza, Jókai, Tompa, Vahot – hogy a legismertebb neveket olvassuk ki a vendégkönyvből –, de itt székelt Lukács László nyomdája, ahol a *Márczius Tizenötödike* napilapot is kiadták, és itt volt a *Pesti Divatlap* szerkesztősége is.¹⁹

A ház első tíz évében aktív társadalmi élet pezsgett itt, melyet a szabadságharc bukása intett csendre. A Kunewalder-család zöme – a szabadságharcban való közreműködésük miatt – a bécsi rokonsághoz költözött, végül 1858-ban a bécsi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak adták el a házat, hogy ott a pesti orvosi kar, s egy időre az állatorvosi képzés rendezkedjék be.

A család tagja volt Kunewalder Jónás, vagy a nála ismertebb és szélesebb körben megbecsült dr. Kunewalder Zsigmond (1816–1900) orvos is, aki 1848 őszén az elsők között jelentkezett a honvédorvosi szolgálatra. A 38. zászlóalj főorvosának nevezték ki századosi rangban. A Délvidéken szolgált, Aradon a tábori kórház sebész főorvosa lett. Működött Bem József mellett is, de a vesztés temesvári csata után neki is menekülnie kellett. Csak 1861-ben tért vissza Pestre, ahol a Dohány utca 7. szám alatti lakásában rendelőt rendezett be, ahol haláláig tevékenykedett. Temetésén a beszédet dr. Kohn Sámuel főrabbi mondta, akinek búcsúztatójához kiváló alapot nyújtott „az elköltözött nemes, szép élete, ideáljai, tudomány- és honszeretete, emberbaráti érzelmei és küzdelmei, vívódásai, valamint az a tény, hogy Kunewalder volt Budapesten szegényeknek ingyen rendelő első orvos.”^{20]}

magyarok, mint a keresztény valláson lévők: „csak akkor leszünk külön vallásfelekezet gyanánt tekintendők, midőn imaházainkban köszönetünket és legbelsőbb hálánkat intézzük a Mindenhatóhoz a hazára és reánk is árasztott kegyelméért; de az élet minden egyéb viszonyaiban, minden elkülönzésnek, úgy politikai, polgári, mint társas életi tekintetben meg kell szűnni, és mi csak honfiak, csak magyarok vagyunk”.⁶

Kunewaldert beválasztották abba a küldöttségbe is, mely Pozsonyba, az országgyűlés elé vitte a tizenkét pontot. Az általa szignált kiáltványban ígért hitsorosainak további tájékoztatást, hogy milyen lépéseket szükséges majd tenniük az egyenjogúsítás érdekében. Március 22-ei tájékoztatója azonban szöges ellentéte volt öt nappal korábbi kiáltványának, ekkor már türelmre intette a zsidókat, sőt azt írta: „Ki jelenleg csak saját egyéni érdekét tartja szemmel, az a nemzet közös érdekeit hozza veszélybe, s oly vétket követ el az isteni és emberi igazságok ellen egyaránt, miként sem ezen, sem pedig a jövő életben eleget nem lakolhat.”⁷

A történet szempontjából egy ropant kellemetlen fordulat, hogy Kunewalder és családja néhány héttel később római katolikus hitre tért.⁸

Az ötödik pont és a zsidók

„Nemzeti őrsereg.” – áll tömören az ötödik pont mellett, mely hamar lelkes visszhangra talált és országszerte megkezdődött a nemzet felfegyverzése. Arról, hogy ki kapjon fegyvert s ki nem, megoszlottak a vélemények, általánosságban a független magyar minisztérium által április 11-én, az utolsó pozsonyi országgyűlésen szentesített dokumentum volt az irányadó. A törvény természetesen kizárta a különböző bűnöket elkövető egyéneket, bizonyos egzisztenciához kötötte a tagságot, azonban nem zárta ki explicit a zsidókat.

A magyar zsidók pedig nagy lelkesedéssel jelentkeztek is nemzetőrnek, ám buzgalmukat hamar elfojtotta a polgárság – elsősorban svábok, ahogy erről Petőfi is megemlékezett vádiratában – követelése, hogy a zsidóktól vegyék el a fegyvert, s többé be se léphessenek. Az utca hangos népe nem igazán értette a 12 pont jelszavát: „Egyenlőség, szabadság, testvériség!”

Ahogy a Vahot Imre (1820–1879) szerkesztésében megjelenő *Pesti Divatlap* 1848. május 13-ai száma főcikkében Vörösmarty Mihály (1800–1855) fogalmazott:

„Nem lehet keserűbb gúny a hirdetett egyenlőség és testvériség ellen, mint azon gyűlölet és düh, mely a zsidó nép ellen világszerte, s talán legvadabban honunkban nyilatkozik. A szabadság első tiszta napjai után, melyekben az emberi érzelem legnemesebb gyöngyei pezsgtek fel, mozgásba jött a salak, hogy állköveteléseivel a jogok eszméjének napvilágát homályba borítsa.”⁹

Így április 22-én pedig, a zsidó előljárásnak címzett miniszteri rendelet Pest „felizgatott állapotára és az előljárásság kérésére” hivatkozva ideiglenesen felfüggesztette a zsidók nemzetőrségi tagságát, míg „a közcsend helyreáll”. Ezt Horn Ede (szül.: Einhorn Ignác, 1825–1875) később államtitkár úgy igazította ki, hogy a zsidó előljárásság ezt Batthyány gróf ha-

tározott utasítására tette, aki csak ennek fejében tartotta indokoltnak a zsidók karhatalom általi védelmét a csöcselékkel szemben.¹⁰

Mégis legyen zsidó nemzetőr

„Végre készül Pest lemosni egy földet eddigi viseletéről, mondhatnánk az egyetlent, értjük a zsidók iránti türelmetlenséget. Eddig zsidó nem lehet nemzetőr, nem volt neki szabad magát, s keresztény felebarátját vagy vagyonát védeni. A törvény ezt megengedé, sőt parancsolá, de tiltá embertelen türelmetlenség, és sötét butaság. De a tegnap reggel ezen sötétbe is vete egy fény sugarát. A pesti nemzetőrség tisztikara gyűlést tartott, s elhatározá, a zsidókat a pesti nemzetőrségbe befogadni. Hála ezért nekik, az emberiség nevében”¹¹ – áradozott Kossuth napilapjának 1848. október 10-ei száma.

Ám valóban az értelem győzedelmeskedett volna a butaság felett? Nos, nem igazán. A pestiek döntését sokkal inkább Jelačić csapatainak betörése befolyásolta. Amikor már nem csak fegyverkezni, de a hazát ténylegesen védeni kellett, akkor a zsidók már azoknak is jók voltak, akik előtte foggal-körömmel tiltakoztak tagságuk ellen. A köznép hangulatát, a cinikus fráterek hozzáállását jól illusztrálja a *Pesti Divatlap* egy korabeli satírája is:

„(Sörház, melynek egyik asztala körül több spieszburger ül.)

Első (német nyelven): Már én csak azt mondom: minden zsidót ki kell űzni az országból.

Második: Vagy legalább a belvárosokból, s nem kell megengednünk, hogy valaha fegyvert foghassanak.

Harmadik (Betoppan, s ijedség jelei mutatkoznak arcán.): Barátaim, hallottátok é már a borzasztó újságot?

Mind: Nos, nos?!

Harmadik: Éppen most érkezett egy lovas futár, s azon hírt hozta a polgármesterhez, hogy 100.000 muszka s 50.000 rác közeleg városunk felé.

Mind (Megdöbbenve.): Lehetetlen!

Harmadik: Úgy van, becsületemre mondom, szent igaz.

Első: Jaj nekünk!

Második: Mit gondol sógor uram, nem volna é a zsidókat a nemzetőrségbe bevennünk, fölfegyvereznünk, s a háborúba előre küldenünk?

Első: Helyes gondolat! (Suttogva.) Mi pedig sógor uram, menjünk haza, szedkőzünk össze, aztán pereputtyostól együtt rejtjük el magunkat szőlőkerti pincénkbe!

Második: Siessünk, sógor uram, siessünk.

És Judenfresser [„zsidó zabáló” – szerk.] s Biersaufer [„sörvedelő” – szerk.], átengedvén zsidó polgártársaiknak a nemzetőrségi díszes funkciót, talán még most is pincéikben várják a kozákat.”¹²

Az utolsó '48-as honvédek

1928 nyarán az Egyenlőség tudósítója a Szövetség utca 41. szám alá sietett, hogy ott interjút készíthessen egy különleges emberrel. Az interjú alánya Fischl Izrael (1828–1929) volt, az 1848-as szabadságharc utolsó élő honvédje, egyben az ország legidősebb zsidója.¹³ A felkeresés apropója lehetett volna az, hogy Fischl úr a 100. évének küszöbén állt, ám az interjúnak sokkal prózaibb oka volt: néhány nappal korábban, teljes katonai pompával, állami méltóságok kísérték utolsó útjára „az utolsó '48-as honvédet”, Lebó Istvánt (1822–1928) a Nemzeti Múzeum előcsarnokából.¹⁴

Lebó úr minden bizonnyal akkor is megkapta volna a pazar temetést, ha nem az „utolsónak” aposztrofálják őt – de ne sejtünk utólag rosszindulatot, a félreértett jelző valószínűleg abból adódhatott, hogy Fischel veterán nem a Soroksári úti honvédmeházban élt, hanem családja körében. Szabadságharcos „működéséről” és családjáról pedig így beszélt:

„1848-ban, húszéves koromban fejembe tették a honvédsapkát s hadba vontam én is, mint annyian mások, lelkesedve, letelve izzó hazaszeretettel. Számos ütközetben vettem részt. Küzdöttem a szabadságharcban Aulich, Damjanich és Görgey parancsnoksága alatt. Az észak-magyarországi csatákban az isaszegi, debreceni és szolnoki ütközetekben részt vettem. A Windischgratz elleni harcok során megsebesültem, miként Solferinónál is. Összesen öt ízben sebesültem meg, lábamat két gránátlövés érte, kezemet és a vállamat is egy-egy ellenséges golyó, aminek nyoma még ma is látható, fejemet súlyos sérülés érte, francia pikával szúrták meg. Azóta nagyot hallok. A szabadságharc idején több kitüntetést kaptam, őrmesterré léptettek elő. [...]

Apám, Fischl Ignác, aki Balassagyarmaton született és 45 éven át Nagykanizsán volt tanító és községi sakter, ugyancsak részt vett a szabadságharcban. Családomból egyébként számosan kivették részüket a haza védelméből, tanújelét adták izzó hazaszeretetüknek. Négy fiam, huszonöt unokám közül öten és tizenöt dédunokám közül hatan vettek rész a világháborúban.”¹⁵

Fischl úr a riporter kérdésére azt is megosztotta, hogy egész életében hitű, jámbor zsidó volt, s rendszeresen eljár a Bethlen téri zsinagógába, a beszélgetést pedig úgy fejezte be: „Százéves leszek szeptemberben, de Magyarország védelmében még készséggel fegyvert fognék, mert annyi erőm még van, hogy puskát ragadjak.”

A megható riport mellett viszont meg kell említeni, hogy az *Egyenlőség* tudósítói is tévedtek, mert ekkor még nem Fischl úr volt az egyedüli életben lévő '48-as zsidó honvéd. A Dob utca 41. első emeleti szoba-konyhájában élt Krausz Adolf (1826–1928), aki Lebó temetésekor tréfásan tiltakozott, hogy ne temessék még el az „utolsó '48-as honvéd”-et, amikor ő még él: „Nézzenek csak utána, fönt a hadügyminisztériumban be van írva Krausz Adolf neve, aki 1826-ban született és 22 éves volt, amikor harcba hívta a Kossuth-szózat.”¹⁶ Krausz úr, Kossuth írnoka és kisdobos két hónappal élte túl Lebót.

Magyar-zsidó dicsőség a rögök alatt

Egy városrendezési döntés miatt 1910-ben felszámolták a Váci úti zsidó temetőt. A régi héber betűs sírkert a pesti zsidók történetének fontos emléke volt, ott nyugodtak a hitközség első rabbijai, doktorai, hírességei, mint például Rózsavölgyi...

A temető felszámolását természetesen a Chevra Kadisa emberei végezték, de gondosan felügyelte azt dr. Mezey Ferenc (szül.: Grünfeld, 1860–1927) a hitközség egyik prominense is, a Zsidó Múzeum egyik alapítója, aki szem előtt tartotta a történelmi jelentőségű emlékek megőrzését is. A munkálatok során Mezey az egyik parcellánál figyelmes lett arra, hogy harmincöt sírra az 5609-es héber évszám van felvéve. Mezey rájött, hogy ezek szabadságharcos katonasírok, hogy egy parcellányi magyar-zsidó dicsőséget emeltek ki a rögök közül, mely csontokat nem is engedett „vegýíteni” a többivel, hanem augusztus végén a rákoskeresztúri új zsidó temető egy díszhelyén temettette újra azokat.¹⁷

Széles körben elfogadott megállapítás, hogy az 1848/49-es szabadságharcban mintegy húszezer zsidó ember vett részt, akikről Szemere Bertalan (1812–

1869) miniszterelnök azt mondta: „a zsidó honvédek vére együtt omlott a keresztényekével”. Ez bizony azt is jelentette, hogy az elesett hősokeket a csatamezőkön temették el, hogy kerülhetett tehát ez a 35 honvéd a teme-

A LAJTA-FÉLE '48-AS SÍREMLÉK
A KOZMA UTCAI TEMETŐBEN

tőbe? A Váci úti temető '48-as hősei nem a harcmezőn estek el. 1849 májusában, Buda visszafoglalásakor sebesültek meg: az ágyú és puskagolyók, kardvágások később ölték meg őket, s így kerültek végül temetőbe.¹⁸

A Kozma utcában újratemetett hősoke fölé Lajta Béla (szül.: Leitersdorfer, 1873–1920) állított – a rá jellemző szecessziós stílusú – maradó emléket, mely máig a temető egyik fő emlékhelye, a magyar-zsidó történelem egy dicső fejezetének jele.

FORRÁS: MILEV

¹ Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái*. III. Kötet, Budapest: Hornányszky Viktor Könyvkereskedés, 1894. 539. old.; ² „Fischhof Adolf”, *Pesti Napló*, 44. évf. 88. szám, 5. old.; ³ „Hírek – Fischhof Adolf dr.”, *Egyenlőség*, 1894. 13. évf. 5. szám, 11. old.; ⁴ Bernstein Béla, *A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók*. Budapest: Múlt és Jövő Kiadó, 1998. 25–26. old. A továbbiakban: Bernstein, 1998.; ⁵ Komoróczy Géza, *A zsidók története Magyarországon*. I. köt. Pozsony: Kalligram, 2012. 1112. old.; ⁶ Bernstein, 1998: 27. old.; ⁷ Bernstein, 1998: 29–30. old.; ⁸ „Hirfüzér – Az »Ungar« szerint”, *Budapesti Híradó*, 5. évf. 811. szám, 354. old.; ⁹ Vörösmarti Mihál, „Zsidóügy”, *Pesti Divatlap*, 1848. 4. évf. 22. szám, 585. old.; ¹⁰ Bernstein, 1998: 57–58. old.; ¹¹ „Fővárosi újdonságok – Végre készül Pest lemosni egy foltot”, *Kossuth Hírlapja*, 1848. 1. évf. 87. szám, 395. old.; ¹² „Legyen é a zsidó nemzetör?”, *Pesti Divatlap*, 1848. 4. évf. 22. szám, 608. old.; ¹³ „Hírek – A legöregebb magyar zsidó”, *Egyenlőség*, 1929. 49. évf. 25. szám, 18. old.; ¹⁴ „Nemzeti temetést rendeztek teljes katonai pompával Lebó Istvánnak, az utolsó 48-as honvédeknek”, *Pesti Napló*, 1928. 79. évf. 127. szám, 5. old.; ¹⁵ r. k., „Fischl Izrael, az utolsó negyvennyolcas honvéd”, *Egyenlőség*, 1928. 48. évf. 24. szám, 2. old.; ¹⁶ B. B., „A 103 éves kisdobos”, *Pesti Napló*, 1928. 79. évf. 194. szám, 9. old.; ¹⁷ Szabolcsi Miksa, „Harmincöt katoná”, *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 35. szám, 1–2. old.; ¹⁸ Uo.; ¹⁹ Kapronczay Károly dr., „Kunewalder Zsigmond”, *Orvosi Hetilap*, 1999. 140. évf. 20. szám, 1120–1221. old.; ²⁰ „Hírek – Kunewalder temetése”, *Egyenlőség*, 1900. 19. évf. 42. szám, 10. old.

PETŐFI és a zsidók

AKI TÉNYLEG HITT
A NEGYVENNYOLCAS
JELSZAVAKBAN

CSEH VIKTOR *írása*

A KÉPES UJSÁG ANTISZEMITA METSZETE

„A zsidók Petőfi hívei, heroldjai, fordítói, terjesztői, apostolai, magyarázói voltak. És ő méltányolta, megbecsülte, szerette őket” – hangzatos felüttéssel kezdte Szabolcsi Lajos (1889–1943) író, lapszerkesztő Petőfi Sándor (1823–1849) költő és a magyar zsidók kapcsolatát boncolgató írását. S kikre is gondolt? A költő születésének 200. évfordulója alkalmából írt cikkéből kiderül!

Zsidó példaképek, barátok

Az irodalmárok több ponton kapcsolatot vélnek felfedezni Petőfi és a zsidó származású Ludwig Börne (1786–1837) író között, elsősorban a franciák szeretete és Goethe utálatá terén.¹ Azonban Petőfire még nagyobb hatással volt a szintén zsidó származású Heinrich Heine (1797–1856) költő munkássága. Hasonló volt érdeklődési körük és rajongásuk tárgyai is, ráadásul nemcsak Petőfi ismerte a nagy romantikus költőt, de Heine is Petőfit.

Heine Kertbeny Károly (1824–1882) fordításában ismerte meg a nemzeti hős költőket, s igen jó véleményekkel volt róla, melyet Heine Kertbenynek címzett levele is igazol:

„Bizony magam is csak kevés oly igaz természeti hangra találtam, aminőkkel a népnek e fia oly pazon van megáldva, akár egy fülemüle. Mi a reflexió emberei, ilyen frissen fakadt eredetiség mellett valósággal szánandónak látszunk.”²

A Pilvax kávéházbeli törzsasztalának, a „Közvélemény”-nek is voltak

zsidó tagjai, mint például Ludassy Gans Mór (1829–1885) és Helfy Ignác (szül.: Helfer, 1830–1897) írók.³

Közeli barátság fűzte a csárdás zsidó atyjához, Rózsavölgyi Márkhoz (szül.: Rosenthal Markusz, 1789–1848), kinek haláláról hosszú versben emlékezett meg, melynek minden betűje akárcsak egy-egy könnycsepp csillogásának tűnik. Az egyik strofa így hangzik:

*„Ébredj föl, vén muzsik, vén barátom,
Hadd búsuljunk, lelkesedjünk nótádon,
Olyan istenigazában tudtad te,
Hogy hol fekszik a magyarnak a szíve,
A magyarnak a szíve.”⁴*

A sajtóarchívum Petőfi egyik barátjaként őrizte meg dr. Schön Leó (1830–1905) szepesváraljai főorvos, egykori negyvennyolcas honvéd emlékét is.⁵

Zsidó hódolók

Dux Adolf (1822–1881) volt a költő első komoly fordítója, aki 1845-ben egy kötetre való versét németre ül-

tette át, s ezáltal ő volt, aki Európában széles körben megismertette Petőfit. Duxot pedig egy sor zsidó születésű tollforgató követte a Petőfi fordításban, így Hartmann Mór (1821–1872), Herzl A. Zsigmond azaz irodalmi álnevével Alfred Teniers (1830–1889), Farkas Miksa (1850–1896), Kohut Adolf (1848–1917) stb. S míg az előzők csak egy-egy ciklusát fordították a költőnek, addig Schnitzer Ignác (1839–1921) az összes versét németre fordította és 1910-ben kiadatta. Az első nagyobb lélegzetvételű életrajzát szintén egy magyar zsidó írta meg: a kézirat Fischer Sándor (1853–1888) fiókjában lapult és 1889-ben Lipcsében adták ki.⁶

1888 tavaszán Neugebauer László (1845–1919) még Rudolf trónörökösnek is elküldte az általa készített Petőfi kötetet, melyet a királyi sárj a keleti utazásairól szóló, aláírásával ellátott díszpéldánnyal viszonzott.⁷

A Petőfi örökség továbbélése szempontjából nem feledkezhetünk meg Radó Aladár (1882–1914) zeneszerzőről sem, aki 1909-ben országos

sikert szerzett magának és a megdicsőült költőnek *Petőfi-szimfóniájával*, majd a költő azonos című, *Falu végén kurta kocsmá* szimfonikus képével. A fiatal zeneszerző kapcsán érdemes megjegyezni, hogy már néhány éve Berlinben élt, amikor az első világháború kitörése után a kötelességtudat hazaszólította és katonának állt, majd hamarosan hősi halált halt, ahogy a *Világban* megjelent nekrológijában fogalmaztak:

„Hazajött, mint tartalékos hadnagy bevonult ezredéhez, hogy a vékony pálca helyett most karddal dirigáljon végig egy hősi szimfóniát.

RADÓ ALADÁR AZ ÉRDEKES UJSÁGBAN

[...] Úgy halt meg ágyúörgés, fegyverropogás, száguldó lovak dübörzése közben, ahogyan pályája kezdetén zenében megálmodta Petőfi halálát.⁸

Az első Petőfi kiadások illusztrátora Pollák Zsigmond (1837–1912) fametsző volt. De illusztrátorai között megtaláljuk Tull Ödön (1870–1911) vagy Iványi-Grünwald Béla (1867–1940) festőművészeket is.⁹

Érdemes megemlíteni, hogy a Dunaparton álló, legismertebb Petőfi szobor költségeinek tetemes részét Reményi-Hoffmann Ede (1828–1898), Görgey kedvenc hegedűse gyűjtötte össze.¹⁰

Petőfi zsidó szerelme

Petőfi – kinek népszerűsége még csak a delelőn állt – 1845 nyarán Losoncra látogatott és Steller Antal ügyvédnél vendégeskedett (a látogatás emlé-

két egyébként máig emléktábla őrzi az egykori Steller-ház homlokzatán), ahol állítólag egy gyönyörű fiatal leány arcképére lett figyelmes, aki iránt ismeretlenül is, nyomban szerelemre lobbant, s kérte vendéglátóját, hogy mutassa be a hölgynek.

A történet egy másik variációja szerint Petőfi az ügyvéd házának ablakából látta meg a szép leányt, aki szemközt lakott, melyre ugyan szintén nincs konkrét bizonyíték, de a losonciak mai napig ezt mesélik. Ám akárhogyan is pillantotta meg Petőfi a leányt, az bizony szerelem volt első látásra! S hogy ki volt ez a losonci lány? Nem más, mint Záli, a szegény varróleány, polgári nevén Weiss Rozália.¹¹

A szerelem végül több okból is plátói maradt, mindenesetre Záli ihlette *A varróleány* című verset, mely örök emléket állított a költő és a lány találkozásának:

„Szép vagy, de szép orcáidat
Az ember addig nézi csak,
Amíg nem látja sugarát
Lelked dicső villáminak.
Minden szavad egy villám.
Mely szem fényét ölő szikrákat hány;
Nem ismerem még párod
Az elmésségben, szép varróleány!

*S azonkívül, hogy tündökölsz
Az elmésség sugáriban;
Ki oly könnyen elbukhatnál,
Erényednek közhíre van,
Elmés vagy, mint az ördög,
S jó, mint az angyal – hogy ne hajtanám
Meg térdeim előtted,
Te szép, elmés, te jó varróleány?*

*Meghajtom íme térdeimet,
Emelj föl engem szívedig,
Ennél följebb nem vágyom én,
Hisz ott a menny a hetedik.
Itt várok térdepelve
Ruházd a szerető címet reám,
Vagy varrd meg szemfedőmet,
Ha nem szeretsz, te szép varróleány.¹²*

Tisztelettel a zsidók iránt

Petőfi Sándorról kijelenthetjük, hogy filozemita volt, de nem ám csak a szép Záli „lágýította meg szívét”, s habár a zsidókkal sosem volt

semmilyen fenntartása, az 1848/49-es szabadságharc eseményei valóságos tiszteletet ébresztett irántuk.

Tisztelet azért, amit Jókai Mór (1825–1904) is megírt: „Magyarországon a Mózes hitvallás népe, a héber faj mindenkor legbuzgóbb híve volt és maradt a magyar állameszmének, a szabadságnak. [...] Amidőn a hazának minden más ajkú népfajai, amelyekkel a magyar szabadságát megosztotta, amelynek fiait a jobbagyságból felszabadította: fegyverrel támadtak ellene, ugyanakkor a héber faj vérét, vagyonát és szellemét hozta áldozatul a magyar nemzet, az alkotmányos szabadság megvédelmezésére, ugyanakkor a zsidó nép, amely egyedül nem kapott polgárjogot, egyenlőséget a haza milliói között.”¹³

Köztudott dolog, hogy a márciusi ifjak között sok zsidó volt, részletesen megírta ezt 1898-ban Bernstein Béla (1868–1944) rabbi is *Az 1848/49-iki magyar szabadságharc és a zsidók* című könyvében, melyhez Jókai írta az előszót [továbbá lásd cikkünket – a szerk.].

1848 tavaszán, mialatt Landerer és Heckenastnál a sajtószabadság első termékeit nyomtatták, addig a kint várakozó tömeget Degré, Irányi, Vasvári, Jókai és Egressy mellett egy „izraelita vallású fiatal orvos” tartotta szóval. A nyomdász, aki a *Nemzeti dalt* kiszedte, Weisz János volt.¹⁴

Vádirat a németek ellen

Zsidók tömegesen jelentkeztek a nemzetőrségbe, ám amikor országszerte, de elsősorban a Dunántúlon elkezdődtek a zsidó „heccek”, kis idő múlva pedig ideiglenesen kizárták őket a nemzetőrségből, akkor Petőfi, a szabadságharc egyik fő alakja, március 20-án az Ifjúsági Körben elmondott szenvedélyes hangú szónoklatában vette védelmébe a zsidó vallású honfitársait az antiszemita németekkel szemben; a beszédet utána nyomtatott lapokon is köröztették:

„Az egyetértés, mely eddig kivétel nélkül uralkodott a fővárosban, bomlani kezd. Német polgárok, bevádollak benneteket a nemzet és az utókor előtt, hogy azt ti bontottátok fel! E kettő ítéljen fölöttetek.

Ők nyilatkoztak először, hogy a nemzetországba maguk közé zsidót nem vesznek, és így ők dobtak először sarat március 15-ikének szűz zászlajára!... avagy nem áll-e e jelszó és nem kiáltották-e velünk: szabadság, egyenlőség, testvériség? Igen, ti velünk kiáltottátok, ezt, de – most már látjuk – nem igazságszeretetből, hanem félelemből!...

S miért üldözik ti a zsidókat, hogy meritek őket üldözni itt minálunk? Hullott egy csepp véretek e földre, midőn a hazát szerezték, vagy midőn oltalmazták? Nem, ti jöttment emberek vagyok, alig van köztetek olyan, aki be tudná bizonyítani csak azt is, hogy első nagyapja itt halt meg, annál kevésbé, hogy itt született.

De a legszomorúbb az, hogy nincs olyan gyalázatos ügy, melynek pártfogói, apostolai ne támadnának. Ezen égbekiáltó igazságtalan zsidóüldözésnek apostola lett néhány zugprókátor, kik most széltere prédikálnak a zsidók ellen s aki az igazság mellett szót emel, arra a megvetendő hamis próféták elég szemtelenek azt kiáltani, hogy a zsidók által meg van vesztegetve. A nyomorultak! Nem tudják, vagy nem akarják hinni, hogy ő náluk becsületesebb emberek is vannak, kik nem a szennyes önérdék rabszolgái, hanem a tiszta igazság és humanizmus barátai.¹⁵

Az antiszemita sajtó ellen

Sajnos a szabadságharcba kevert antiszemita rigmusok nem csak a csőcselék között találtak visszhangra, azokat időnként az újságírók felkarolták. A kassai *Képes Újság* 1848. május 27-én megjelent számának hátoldalán egy féloldalas gúnyrajzot közölt,¹⁶ mely a zsidókat mint a szabadságharc haszonélvezőit mutatja be, akik csak azért állnak nemzetör-

nek, hogy kiszipolyozhassák a keresztényeket. A primitív metszet nem is érdemelne szót, ha nem lett volna az újság munkatársa Petőfi is, aki szembesülve a lap ezen számával, az alábbi nyilatkozatot tette közzé:

„Nyilatkozat. A képes ujság 22. száma egy izgató gúnyképet közle a zsidók ellen. Ám teljék benne az együgyűeknek kedve, ha tetszik. De ez engem azon határozatra indított, hogy nevezett lap pesti tudósítója lenni megszünjem, mert az oly lapnak szolgálni, mely egy elnyomott néposztályt gúnyolni elég aljas, szégyennek, – oly lapnak szolgálni, mely most is a külön népeket egymás ellen izgatni elég vakmerő, polgári bűnnek tartom. Egyszermind még netalán nála lévő dolgozataim közlésétől ezennel eltiltom. Pesten, máj. 31. 1848.”¹⁷

Az elfeledett zsidó kiképző

Petőfi életrajzaiban nem szerepel Silberberg Márk neve, pedig egy feljegyzés szerint hozzá, egy galíciai zsidó származású tüzér őrmesterhez osztották be első katonai kiképzésre, vagy korabeli szóval élve „abrikotolás”-ra. Silberberg őrmesternek állítólag sok baja volt a fegyelemhez nem szokott költővel, akit a két-három hetes kiképzés során sem sikerült rábírnai például arra, hogy nyakendőt viseljen, ennek ellenére szép eredményeket ért el nála. Amikor Pe-

tőfit hadnaggyá nevezték ki, akkor ő állítólag úgy búcsúzott tanítójától: „No, most már én is vagyok valami.”¹⁸

A Petőfi-rózsa

Kultúrtörténeti érdekesség, hogy az 1888-as budapesti virágkiállításon Emich Gusztáv (1843–1911) egy új tearózsa hibridet mutatott be, a fajtát pedig „Souvenir d'Alexandre Petőfi”-nek nevezte el. A rózsza még Kiss József (1843–1921) magyar zsidó költőfejedelmet is megihlette és az alábbi néhány sort jegyezte fel *Petőfi-rózsa* cím alatt 1888 tavaszán:

„Nincs kő, mely jelölje
Alvó helyét
S egy rózsalevéltre
Írták nevét.
Szerelemről zengett
S regében él,
Legméltóbb emléke
A rózsalevél.”¹⁹

A virág kinézetéről egy korabeli metszet és a *Kertészeti Lapok* alábbi leírása ad felvilágosítást:

„Az új rózsza erős növésű, levelei szép kerekdedek, kevésbé tövises s minden hajtáson virágot hoz. A virág maga közep nagyságú vagy pedig nagy; ezüstfehér alapon finom rózsaszínű, közepe sötétebb; szép kerekded szirmjai kehelyszerűen kifelé hajlók s szép ezüstös szegélyűek.”²⁰

¹ Rút György, „Petőfi.”, *Egyenlőség*, 1887. 6. évf. 3. szám, 11. old.; ² Rút György, „Petőfi és Heine II.”, *Egyenlőség*, 1887. 6. évf. 5. szám, 10. old.; ³ Turóczy József dr., „Mit tett a zsidóság a magyar nemzetért?”, *Egyenlőség*, 1920. 39. évf. 3. szám, 9–10. old.; ⁴ Petőfi Sándor, „Rózsavölgyi halálára”, *Muzsika*, 1973. 16. évf. 5. szám, 33. old.; ⁵ „Napi hírek. – Petőfi barátjának halála.”, *Pesti Hirlap*, 1905. 27. évf. 227. szám, 9. old. Vö.: „Hírek – Schön Leó dr.”, *Egyenlőség*, 1905. 24. évf. 33. szám, 12. old.; ⁶ „Petőfi Sándor és a zsidók”, *Egyenlőség*, 1922. 41. évf. 43. szám, 5–6. old.; ⁷ „Hírek – Rudolf trónörökös”, *Egyenlőség*, 1888. 7. évf. 20. szám, 10. old.; ⁸ „Hírek – Radó Aladár.”, *Világ*, 1914. 5. évf. 235. szám, 9. old.; ⁹ Lásd: 6. jegyzet; ¹⁰ „Reményi Ede.”, *Vasárnapi Újság*, 1898. 45. évf. 21. szám, 355. old.; ¹¹ Dombóváry Géza dr., „Petőfi és a zsidó leány”, *Egyenlőség*, 1923. 42. évf. 1. szám, 6–7. old.; ¹² Kálniczky Gyula, „A Petőfi »varro leánya«.”, *Fővárosi Lapok*, 1869. 6. évf. 70. szám, 278. old.; ¹³ Jókai Mór, „Előszó”, in: Bernstein Béla dr., *Az 1848/69-iki magyar szabadságharc és a zsidók*. Budapest: IMIT, 1898.; ¹⁴ Lásd: 6. jegyzet; ¹⁵ „Petőfi Sándor a magyar zsidók mellett.”, *Egyenlőség*, 1882. 2. évf. 13. szám, 5–6. old.; ¹⁶ „Habt's Acht!””, *Képesújság*, 1848. 1. évf. 22. szám, 178. old.; ¹⁷ „Hírek – Petőfi Sándor egyik nyilatkozata a zsidókról.”, *Egyenlőség*, 1885. 4. évf. 35. szám, 5. old.; ¹⁸ „Hírek – A ki Petőfit tanította.”, *Egyenlőség*, 1885. 4. évf. 19. szám, 7. old.; ¹⁹ Kiss József, „Petőfi-rózsa.”, *Petőfi-Muzeum*, 1888. 1. évf. 3. szám, 240. old.; ²⁰ „Souvenir d'Alexandre Petőfi. (Legujabb rosa hyb. de thé.)”, *Kertészeti Lapok*, 1888. 3. évf. 5. szám, 117. old.

Zsidó recept antiszemitizmus ellen: EMELKEDJ A GYŰLŐLET FÖLÉ!

JUHÁSZ VALI írása

A JMC – Jewish Masterclass nyári kurzusainak sikere megmutatta, hogy az EMIH közösségében mekkora igény van arra, hogy a zsidóságról és az abban megmutatkozó vallási, kulturális és történeti értékekről tanuljanak. Így született meg az elhatározás új, évközi kurzusok szervezésére. Ennek első lépéseként honosodik meg itthon a JLI – Jewish Learning Institute nemzetközi programja, amelynek kurzusai integrálódnak a szabadegyetem curriculumába.

A márciusban megrendezett évközi kurzus előadója Köves Slomó rabbi, aki az utóbbi időben sokat foglalkozik ezzel a témával. Kérdésünkre, hogy miért érdekli a holokauszt és annak rövid- és hosszútávú következményei, a vezető rabbi elmondta: „*Ki gondolta volna nyolcvan évvel ezelőtt, hogy itt leszünk a 2020-as években, lesz egy zsidó állam közel nyolcmillió zsidóval? Hogy a zsidóság lélekszáma ugyanannyi vagy már lassan nagyobb, mint a holokauszt előtt? Ki gondolta volna, hogy a zsidóság mára az egész világon tulajdonképpen biztonságban és méltó megbecsülésben részesül, annak ellenére, hogy az antiszemitizmus egy örök betegség és soha nem múlik ki.*”

Az emberek emlékezetében még élénken él a holokauszt. Azután, hogy a világ azt mondta, hogy ilyen soha többé nem történhet meg. De az antiszemitizmus visszatért. A történelem során az antiszemitizmust nehéz meghatározni, mert ellentmondásos módokon került kifejeződésre. A holokauszt előtt a zsidókat azért gyűlölték, mert szegények voltak és azért is, mert gazdagok. Azért is, mert kommunisták voltak és azért is, mert kapitalisták. Azért, mert elzárkóztak másoktól és azért is, mert mindenható beszívárogtak. Mi hát az antiszemitizmus? Egy olyan előítélet, amelynek – a vírusokhoz hasonlóan – a mutációk biztosítják a túlélést. Így aztán a zsidókat a vallásuk miatt ül-

dözték. A 19. és 20. században a fajuk miatt gyalázták őket. Manapság a zsidókat azért támadják, mert létezik a nemzetállamuk, Izrael. Az a gyűlölet, ami kezdetben a zsidók felé irányul, soha nem a zsidókkal ér véget. Az antiszemitizmus a világ legmegbízhatóbb korai figyelmeztető jele, ami azt mutatja, hogy komoly veszély fenyegeti a szabadságot, az emberiséget és a különbség méltóságát. Ez mindannyiunknak fontos, ezért együtt kell megbirkóznunk vele. Ez a tanfolyam arról szól, hogyan győzzük le a céltudatosság, a pozitív hozzáállás és a büszkeség révén.

Nem engedhetjük, hogy zsidóságunkat az antiszemitizmus határozza meg, még ha azt figyelmen kívül semmiképp sem hagyhatjuk is. Ahogy a holokauszt közvetlen emléke egyre távolodik, zsidók milliói tűnődnek el, hogy vajon a gyűlölet történelmének e vissza-visszatérő hullámai miért verik a zsidóságot jóval nagyobb erővel, mint bármely más csoportot.

Erre lenne ítéltetve a zsidóság? Van-e kiút ebből a végtelen ciklikusságból?

A kurzus arra világít rá, hogy még a legsötétebb témát is hittel és optimizmussal kell megközelítenünk – amolyan „zsidósan” –, mert csakis így járhatunk túl az antiszemiták eszén, ha semlegesíthetjük az azt fűtő gyűlöletet.

Megvilágító erejű forrásszövegeken és magával ragadó esettanulmá-

Az előadások tematikája a következő:

1. AZ ÖRÖK NÉP

Ha megvizsgálunk pár számszerűsíthető tény, az adatok mögött kirajzolódik a zsidóság történelmi állóképessége, a Gondviselésbe vetett hit ereje.

2. NEM MI TARTOZUNK BOCSÁNTKÉRÉSSEL

A zsidógyűlölet nem rólunk, zsidókról szól, hanem az azt szító gyűlölködőkről. Ezért hajtja az ő malmukra a vizet, ha magunkévá tesszük érvrendszerüket.

3. AZ ÍGÉRET FÖLDJE

A zsidóellenesség széles körben bevett megnyilvánulásává mára a zsidó állam iránti ellenségesség vált.

4. NÉZŐPONT KÉRDÉSE

Nem elkerülhető a felismerés: ha nyitott szemmel járunk a világban és bízunk az Örökkévalóban, nem lehet kétségünk afelől, hogy még a legsötétebb időkben sem adhatjuk meg magunkat a pesszimizmusnak.

nyokon keresztül világítjuk át ezt az ősi csapást, hogy megtalálhassuk legyőzésére a legmegfelelőbb stratégiákat. Itt az ideje magunkévá tenni az önbizalmat, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy felvehessük a kesztyűt az antiszemitizmussal szemben.

Tegyük mindezt céltudatosan, optimistán és egy nagy adag büszkeséggel.

Érdeemes tehát figyelni a jli.jmccademy.hu oldalt, ahol a további, izgalmas témákkal foglalkozó évközi kurzusokról értesülhetnek és jelentkezhetnek is rájuk.

ZSIDÓ GYEREKEK a New York

STEINER ZSÓFIA írása

Az EMIH két ifjúsági szervezete, a kisebbek számára szóló AlefKids és a nagyobb kamaszokat célzó CTeen évek óta bizonyítja, hogy mindenre készen állnak, hogy csodálatos, pozitív zsidó élményt nyújtsanak a rájuk bízott kisebb-nagyobb gyerekeknek.

A különböző ifjúsági táborok, diákutazások hangulata semmihez nem hasonlítható. A közösségi élménynek egy olyan varázslatos része ez, amely valóban életre szóló élményt adhat a gyerekek számára. Ehhez az kell, hogy a program jól szervezett legyen, hiszen egy nagy csapat gyerekekkel utazni, táborozni gyakran igencsak próbára teszi a szervezők és a kísérők kreativitását és rugalmasságát.

Idén tavasszal a két szervezet egy-egy csoportja a világ két különböző pontja felé vette az irányt, hogy számos más országból érkezett zsidó fiatallal töltsenek el néhány emlékezetes napot.. A CTeen és a Maimonidész Gimnázium diákjai New York felé vették az irányt, azon belül is a Chábád mozgalom központjának otthont adó Crown Heights volt az úti céljuk. Magyarországról 27 zsidó diák utazott New Yorkba. A 14-17 év közötti diákok egy része a Maimonidész Gimnázium tanulója, a többiek pedig más budapesti középiskolákból érkeztek. A részvétel feltétele a CTeen Hungary programjain való aktív részvétel – ami, lássuk be, nem nagy megerőltetés, hiszen a Bassman házaspár programjai nagyon népszerűek a diákok körében.

A New York-i útra a hivatalos program előtt két nappal érkezett a csapat – derült ki Bassman Tzemmy beszámolójából –, hogy legyen idejük kicsit felfedezni New Yorkot, ha már ilyen messziről odautaztak. Így sor kerülhetett a lubavicsi mozgalom központjának számítató Crown Heights alaposabb megismerésére és a Zsidó Gyermekmúzeum fölkeresésére éppúgy, mint New York kihagyhatatlan turistalátványosságainak megtekintésére a Szabadságszobortól a Central Parkig.

Ezután jöhetett a program hivatalos része, amelyen több ezer zsidó fiatal tanult, ünnepelt, énekelt, játszott együtt. „Elképzelhető látni, ahogy ezek a zsidó gyerekek,

akik először találkoznak életükben, azonnal kapcsolatot tudtak teremteni egymással” – mondta Tzemmy. A pénteki program után a lányoknak a gyertyagyújtás előtt koncertet szerveztek, míg a fiúk egy igazi jesiva-élményben részesültek: a hétvége témáját tanulmányozták a hagyományos párban tanulás, a chevruta módszerével. A diákokat lenyűgözte a Chábád mozgalom központi zsinagógájában a 770-ben töltött pén-tek esti ima.

Szombatra helyi családok látták vendégül a fiatalokat, majd egy kis sábeszi szieszta után indulhattak a Time Square-re. És itt álljunk meg egy pillanatra, hogy megismerhesük a helyszínt, amiről beszélünk. A Time Square New York ikonikus része, ahol hatalmas kivetítőkön a legtrendibb, legújabb, legkívánatosabb dolgokat hirdetik, ahol naponta több mint 300 ezer ember halad át és minden kapható, amit csak el lehet képzelni. Ezt a teret foglalja el a CTeen szervezet több ezer résztvevője évente egyszer. A kivetítőkről a Rebbe arca néz le a tömegre és a levegőben tapintani lehet a zsidó büszkeséget. Nehéz elképzelni, igaz? Ez a program csúcspontja, ami után már csak a vasárnapi záróprogram van. Idén a fiatalok különleges történeteket hallottak olyanokról, akik tragikus élethelyzeteket tudtak pozitív energiába fordítani. Ezt a világszerte népszerű Nissim Black koncertje koronázta meg, ami után már csak egy látogatás következett Rebbe sírjához. És a hazaút egy olyan hét után, aminek voltak hangos, teli torokból éneklő és elmélyülő, önreflektív pillanatai. Pillanatok, amelyeket soha nem felejtenek el a résztvevők.

| Tel-Aviv | Balaton tengelyen

Az AlefKids bár és bát micva csapatából idén tíz lány csatlakozott az európai gyerekeknek szervezett úthoz. Ebben az évben összesen 180 gyerek vett részt a Morasha szervezet programján. Erről a csapat vezetője, Raziner Chaya mesélt nekünk. Chaya most először vett részt a programon, ezért számára éppen akkora újdonság és élmény volt minden, mint a lányoknak: „Nagy élmény volt végigkísérni őket ezen az úton. Az AlefKids BMC csoportjában minden héten tanulok ezekkel a lányokkal, így jól ismertük egymást, de ebben az egy hétben elmélyült a kapcsolatunk, sokkal jelentőségtelesebbé vált” – mondta Chaya, hozzátéve, hogy a program legkülönlegesebb része az, ahogy a résztvevő országokból érkező gyerekek megismerkednek egymással és barátságokat kötnek. Ez különösen fontos a kis közösségekből érkező gyerekeknek, akik számára kinyílik a világ, amikor meglátják, mennyiféle, velük azonos korú zsidó gyerek él Európában. „Mi a legtöbbit a spanyolokkal és a németekkel voltunk együtt, a lányok sok új barátot szereztek közülük” – mesélte Chaya.

Az idei év különlegessége volt, hogy a gyerekek nem vittek magukkal telefont. „Ez szerintem még különlegesebbé tette az élményt, mert nem azzal voltak elfoglalva, hogy fotózzassanak, vagy játsszanak a telefonjukon, hanem tényleg átéltek és megélték az élményeket. Valódi itt és most élmény volt, nagyon izgalmas kaland.”

Idén újdonság volt, hogy a gyerekek egy úti naplót kaptak, amibe beragaszthatták a helyszíneket,

amelyeket megtekintettek, sőt a Siratófalnál tartott bár és bát micva ünnepségükről készült fotót is. Ez ugyanis az utazás csúcspontja, a Kotelnél töltött nap, ahol zászlókkal, lufikkal, tánccal és szénével ünneplik az ifjú felnőtteket. Hogy teljes legyen az öröm, a fiúk tfilint, a lányok pedig gyönyörű ezüstláncot kaptak ajándékba a szervezőktől. Ezt követi a gálaest, melynek idei díszvendége Izrael szfárádi főrabbiája volt: „Ez nagyon nagy megtiszteltetés, hogy eljött a gyerekekkel ünnepelni” – idézte fel az eseményeket Chaya. A program során a gyerekek nemcsak bejárják Izraelt és megismerkednek a történelmi nevezetességekkel, de egy sor kamaszok számára felejtethetetlen, izgalmas programon is részt vesznek, így válik teljessé az egyhetes élmény.

Ez a két út mindenképpen a két szervezet életének kiemelkedő pillanata, ám még tartogatnak további kalandokat is. A két szervezet balatoni tábora idén egy időben, de egymástól érthető okokból elkülönülve lesz. Erre lehetőséget ad a balatonöszödi helyszín, ahol a táborozók betekintheznek az itt működő ukrain menekültfaluk életébe és testközelből élhetik át az együvé tartozás és a segítségnyújtás élményét.

A kisebbek, 7-13 évesek programjáról Greenberg Chayát kérdeztük. „Egy nagyon izgalmas nyári programmal készülünk. Ezekben a napokban elsősorban a különböző kirándulások szervezésére fókuszálunk, amit tavaly is nagyon élveztek a gyerekek. Tábori dalokat írunk magyarul és előkészítjük a gyerekek magyar nyelvű imakönyveit. Egyszerűen gőzerővel készülődünk, hogy a gyerekeknek csodálatos élményt biztosítsunk.” A program magyar ifjúsági vezetőihez – akik egész évben együtt dolgoztak a gyerekekkel – külföldi mádrichok is csatlakoznak Kanadából, Brazíliából, Európa különböző országaiból és az Egyesült Államokból. „Idén a fiúk és a lányok számára külön programmal készülünk, ez nagyon izgalmas újdonság lesz.” Bár a tábor fő nyelve a magyar lesz, most először megnyitják a jelentkezést külföldi gyerekek számára is.

„A CTeen on Balaton Badacsonytomajban hatalmas siker volt az elmúlt években” – meséli Tzemmy a 14-18 éves kamaszok táboráról. „Most új szintre lépünk azzal, hogy megnyitjuk nemzetközi szinten is a tábort. Elsősorban Európából, de távolabbi helyekről is várjuk a fiatalokat. Reméljük, ezen az elképesztően szép új helyszínen még fantasztikusabb tábort tudunk összehozni. Nagyobb és minden eddiginél izgalmasabb programot tervezünk, amihez a legnagyobb gonddal válogattuk össze a táboroztató segítőket, hogy újra mókával, barátsággal és zsidó élményekkel töltsük meg a nyarat.”

ZSILIP

FOTÓK:
KELEN VIKTOR,
DEMECS ZSOLT

Hatalmas zajjal ünnepeztük Purimot

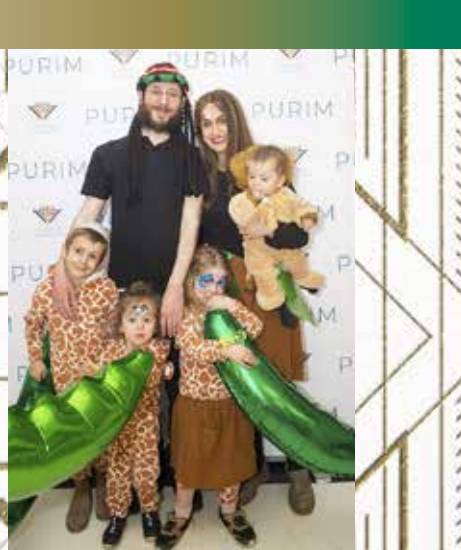
Purim ünnepeének négy különleges micvája van: meg kell hallgatni Eszter könyvét (este és nappal is), purimi lakomán kell részt venni, étel-csomagokat kell küldeni és adományt adni a szegényeknek. Ezeknek a micváknak a többsége ide-oda szaladgálással, tánccal, zenével, beszélgetéssel és kereplőzörgéssel zajlik, nem csoda, hogy Purim a legzajosabb és legvidámabb zsidó ünnep. Hiszen hogy lehetne csöndben és nyugalomban megajándékozni egymást, hogyan lehetne visszafogottan ünnepi lakomát tartani – nem is beszélve a megila felolvasásáról, aminek nagy részében ugyan csöndben ül a közönség, de ha elhangzik a gonosz Hámán neve, előkerülnek a dudák, a kereplők és egyéb zajkeltő eszközök, hogy még a nevét se halljuk a zsidók életére törő miniszternek. És akkor még nem is említettük a szokást, miszerint addig kell inni, míg nem tudjuk megkülönböztetni az áldott Mordechájt az átkozott Hámántól...

Purim tehát zajjal jár, és mindenki megnyugodhat afelől, hogy ennek a kritériumnak az EMIH ünnepein bőségesen eleget tett az ünneplő közösség. Az AlefKids előpurimi karneváljától a Zsilip „Nagy Gatsby” stílusú extravagáns, kaszinós ünnepségén át a Bét Menáchem tanulóinak szervezett Purim partiig és az Újbudai Zsinagóga „Purim in the Jungle” tematikájú rendezvényéig. A Debrecenben tartott arab stílusú bulitól Miskolcig, Kecskeméttől a Szentendrén rendezett „Éjszaka a múzeumban” témájú bulijáig mindenhol megtartották a micvákat: ünnepeltek, lakomáztak, megajándékozták egymást és adakoztak a szegényeknek a közösségek tagjai. És mert egy kép többet mond ezer szónál, hoztunk önöknek egy csokorra való fotót, hogy bizonyítsuk, tényleg mindent megtettünk, hogy Purim az előírásoknak megfelelően vidám és zajos legyen.

ÓBUDA

ÚJBUDA

BÉT MENÁCHEM

CTEEN

KIFE

DEBRECEN

KECSKEMÉT

MISKOLC

SZENTENDRE

ITT A PESZÁCH, GYEREKEK!

DÉNES ANNA írás

A peszáchi széder egyik központi motívuma a résztvevő gyerekek figyelmének fenntartása. Gasztronómiai rovatunk ezért most fiatalabb olvasóinknak szól (innen a tegező forma) – de természetesen az idősebbek is haszonnal olvashatják. A közös készülődés és közös főzés nagyszerű élményt jelenthet az egész családnak, és nincs is annál jobb, mint úgy leülni az asztalhoz, hogy előtte a család apraja-nagyja kivette a részét a főzésből. A kisebbek részt vehetnek az előkészítésben, a nagyobbak pedig nyugodtan megragadhatják a vágódeszkát és a fakanalat is. Cikkünkben először végigtekintjük a széder lépéseit, majd olyan peszáchi menüt ajánlunk, melyet gyerekek is – esetleg egy kis felnőtt segítséggel – könnyedén elkészíthetnek*.

Előkészületek a széderestéhez:

Áztassátok vízbe és vizsgáljátok át alaposan a kárpászhoz (ld. később) használni kívánt petrezselymet, nehogy bogár maradjon rajta. Ha krumplit szeretnétek használni, hámozzatok és főzzétek meg, ha pedig hagymát, akkor tisztítsátok meg.

Egy kisebb tálba tegyetek vizet, adjatok hozzá 1-2 kiskanál sót és keverjétek össze alaposan.

Reszeljétek le a tormát. Ez nem egy kellemes művelet, mivel a torma nagyon csípős. Legjobb, ha felnőtt segítségét kéritek hozzá. A lereszelt tormát a felhasználásig tartsátok lezárt dobozban, nehogy elmenjen az ereje. (Tipp: érdemes a tormát frissen meghámozni és néhány órára mélyhűtőbe tenni, így reszelésnél kevésbé csíp.)

Szedjétek a salátát levelekre és áztassátok be. Öblítsétek le a leveleket, majd egyesével, fény ellenében vizsgáljátok meg, nehogy bogaras legyen.

Készítsétek el a chároszetet, más néven a chajrszeszt. Ez sokféleképpen készülhet, a legegyszerűbb, ha két-három édes almát lereszelték, összetörtök egy fél pohárnyi diót, és meglocsoljátok négy-öt evőkanál vörösborral vagy szőlőlével. Ha kedvetek van, tehettek hozzá egy csipetnyi fahéjat, egy lereszelt körtét vagy néhány szem kimagozott és felaprított datolyát is. Keverjétek össze, és tartsátok a hűtőben, míg el nem jön a széder ideje.

Főzzétek meg annyi tojást, ahányan részt vesztek a széderen.

Nézzük tehát először a széder lépéseit!

Kádés – áldást mondunk az első pohár borra vagy szőlőlére és meg is iszszuk azt. Tudjátok, hogy a gazdag rómaiak a bal oldalukra dőlve lakomáztak? Ezen az estén mindannyian olyanok vagyunk, mint a gazdag nemesek, és bal oldalunkra dőlve isszuk meg a bort.

Urchác – a széder vezetője, más szokások szerint az egész asztaltársaság kezét mos a kenyérevésnél szokásos módon, ám áldást senki nem mond a kézmosásra.

Kárpász – előétel. Használhattok petrezselymet, zellerszárat, krumplit vagy akár hagymát is. A zöldséget mártsátok bele a sós vízbe, és mondjátok el a *boré pri háádámá* – aki a föld gyümölcsét teremtette áldást. Tudjátok, hogy miért mártjuk sós vízbe a zöldséget? Mert ez emlékeztet a sós könnyekre, melyeket őseink hullattak, amikor a fáraó rabszolgaként dolgoztatta őket Egyiptomban.

Jáchác – törjétek félbe a középső maceszt. Figyeljétek meg jól! A nagyobbik darab lesz az utóétel, az *áfikomán*. Csomagoljátok be óvatosan és valaki rejtse el (lehetőleg ne a lábtörő alá). Aki megtalálja, ajándékot is kérhet!

Mágid – a történet elbeszélése. Eljött a ti időtök! Most a gyerekek teszik fel a négy kérdést, és a felnőtteknek kell válaszolniuk rájuk! Miután már mindent megbeszéltek, elérkezik a második pohár bor vagy szőlőlé elfogyasztásának ideje. Ne felejtsetek el áldást mondani és oldalra dőlve kiinni az italt.

Ráchcá – kézmosás. Most mindenki kezét mos (mindkét kezét három-három alkalommal leöntve) és áldást is mond a kézmosásra, hiszen közeledik az est csúcspontja: a macesz megkóstolása!

Moci – mondjátok el a széder esti macesz áldásait.

Mácá – végre elérkezett a várva várt pillanat! Megkóstolhatjuk a maceszt! Harapj egy jó nagyot és ropogtass! Természetesen a bal oldaladra dőlve.

Máror – keserűfű. Valószínűleg nem ez lesz a kedvencetek, de ahogy mondják, az élet nem mindig habos torta. A csípős reszelt torma és a saláta vagy római saláta kesernyés ízű levele arra emlékeztet, hogy őseinknek bizony keserű élete volt Egyiptomban, hiszen dolgoztatták őket és kegyetlenül bántak velük. Tegyetek egy kis reszelt tormát a salátalevélbe, mártsátok bele a chároszetbe, mondjátok el a hágádából a megfelelő áldást és mutassátok meg, hogy ki a legény a gáton!

Körech – peszáchi szendvics. Vegyetek a kezetekbe két darab maceszt, tegyetek közé torma, salátalevelet és chároszetet, mondjátok el az áldást és élvezzétek a világ legkülönlegesebb szendvicsét. Ha ízlik, legközelebb vihettek ilyet az iskolába is.

Sulchán orech – valószínűleg ez az egyik kedvenc részetek: a terített asztal, vagyis a vacsora. Egyetek-igyatok, amennyit jólesik. Azért az áfikomának még hagyjatok egy kis helyet!

Cáfun – ez a desszert, vagyis az áfikomán, a macesz, amit még az este elején elrejtett valaki, emlékeztek? Itt az idő, hogy megkeressétek és szétosszátok a jelenlevők között. Ne feledjétek, ezután már nincs utóétel!

Berách – köszönetet mondunk Istennek az ízletes lakomáért. Különleges naphoz különleges asztali áldás jár: kövessétek a hágádban leírtakat. Ha végeztetek, igyátok meg a harmadik pohár bort – természetesen áldásmondás után és oldalra dőlve.

Hálél – dicsérő zsoltárok. Mondjátok el a dicséreteket, de előtte töltsétek tele az asztal közepén álló serleget Élijáhunak, vagyis Illés prófétának. Ha arra jár, bizonyosan jót kortyol belőle. Ha végeztetek a dalokkal, mondjátok el a borra való áldást, döljétek oldalra, ahogy mostanra már megszoktátok és igyátok meg a negyedik, vagyis utolsó pohár bort.

Nircá – különféle dalokkal zárjuk az estét és a végén azt mondjuk: jövő évben a felépített Jeruzsálemben!

Most pedig következzenek a receptek. Ehhez a lakomához nem kell bárcheszről gondoskodnunk, ahogy más ünnepeken tesszük, hiszen most a maceszé a főszerep!

Szokás a lakomát sós vízbe mártott tojással kezdeni. Adjatok mindenkinek egy megpuccolt keménytojást és egy kis tálkában sós vizet. Mivel már elmondtátok a maceszra a *hámoci* áldást, a tojás pedig a lakoma része, így sem erre, sem a következő fogásokra nem kell külön áldást mondani.

Kezdjük először is egy kiadós levestel!

CSIRKELEVES

Hozzávalók: 1 csirke, egészben, vagy 8 darabba vágva; 8 sárgarépa; 1 fehérrépa; 1 karalábé; 2 szem nagyobb krumpli; 1 nagy hagyma; 3 gerezd fokhagyma; 1 cukkini; 1 batáta; néhány zellerszár; egy kisebb paradicsom és egy fél piros kaliforniai paprika (elhagyható); petrezselyem; fűszerek: só, bors, őrölt koriander, köménymag, izlés szerint

A húst nagy lábosba tesszük, a zöldségeket megtisztítjuk, a sárga- és a fehérrépat, valamint a cukkinit felkarikázzuk, a karalábét, krumplit, batátát felkockázzuk. A hagymát kettészeljük, a zellerszárakat is néhány darabra vágjuk. Kétszeres mennyiségű vízben felforraljuk, hozzáadjuk a fűszereket, majd alacsony lángon, gyöngyözve forraljuk két órán át.

SÓÁGYON SÜLT CSIRKE

Hozzávalók: 1 egész csirke; kevés olaj; 1 kiló durva szemű só

Melegítsétek fel a süttöt 180 fokra. Miközben a sütő melegszik, a söt egyengessétek el egy jénai tálban. Mossátok meg a csirkét és fektessétek a sóra. Egészen vékonyan kenjétek meg olajjal, takarjátok le alufóliával és tegyétek másfél órára a forró sütőbe. Óvatosan vegyétek le a fóliát (vigyázat, forró!). Ha kihűlt, tegyétek át egy másik edénybe a húst, a megmaradt söt pedig dobjátok ki.

Mire idáig értek a vacsorával, bizonyosan későre jár az idő. Talán nem is lesz másra szükség köreteként, mint egy egészséges zöldségsalátára:

ZÖLDSÉGSALÁTA

1 kígyóuborka; 1 piros kaliforniai paprika; 2 érett paradicsom; 4 szál újhagyma; 2 kk. olívaolaj; 2 kk. citromlé; egy csipetnyi só és bors

Az újhagyma gyökerét vágjátok le. Mossátok meg alaposan a zöldségeket. Az uborkát, a paprikát és a paradicsomot kockázzátok fel, az újhagymát vágjátok karikákra. Locsoljátok rá az olajat és a citromlét, sózzátok, borsozzátok és már lehet is tálalni!

A desszert pedig nem más, mint az elrejtett *áfikomán*, vagyis utóétel. *Kellemes készülődést, jó ropogtatást!*

* Receptjeink 10-12 éves vagy annál idősebb gyerekeknek szólnak. Nem tartalmaznak kitniotot, vagyis askenáz zsidók számára peszáchkor tiltott termékeket (rizs, kukorica, hüvelyesek, szeszámag), illetve (a hászid hagyományt figyelembe véve) gebrochtot/sruját, azaz maceszt, mely vízzel vagy bármi más folyadékkal érintkezik, vagyis minden receptünk tej-, tojás- és gluténmentes.

TOPOL ZSIDÓSÁGA: az élethosszig tartó tanulás

CHANA DEUTSCH írása

„Itt, Anatevkában mindenre van hagyományunk. Hogyan együnk, hogyan aludjunk, hogyan beszéljünk... Megkérdezhetnék: hogyan kezdődött ez a hagyomány? Megmondhatom: nem tudom. A hagyomány, az hagyomány. Mindenkinek kijelöli a helyét, az útját, hogy mindenki tudja, mit vár tőle Isten.”
– magyarázza Tevje.

A filmbeli tejesember folyamatos párbeszédben van Istennel, és rendszeresen „idézi” a Tórából és a Talmudból is – kitalált idézeteket, természetesen. Az igazi Tevje azonban, Chájim Topol, bár élete utolsó éveiben rendszeresen rakott tfilint, nem élt vallásos életet, viszont igencsak jól ismerte a zsidó tradíciót. Saját elbeszélése szerint édesanyja számára fontos volt, hogy fia zsidó oktatást is kapjon, ezért vallásos iskolába járatta: „Ciceszt viseltem az ingem alatt, imádkoztam, Tánáchtot [Bibliát] tanultam” – mondta Topol egy 2017-es interjúban, ahol azt is megemlítette, hogy Áser Rivlin nevű tanárának köszönhető, hogy későbbi életében visszatért az ősi forráshoz és fontossá vált számára a mindennapos talmudtanulás. Bár édesapja az Európából érkező rettenetes hírek hatására – lengyelországi szülőfaluja minden zsidó lakosát, köztük az édesanyját is egyetlen éjszaka alatt lemészárolták a nácik – elhagyta a hagyományokat, ünnepeken mindig elvitte fiát a zsinagógába és kádíst mondott a szüleiért.

„Végeredményben az ember rájön, hogy kis eltérésektől, kiejtésbeli, ruházkodási különbségektől eltekintve a zsidó, az zsidó. Teljesen mindegy, hogy hol él vagy milyen körülményekkel kell szembenéznie – ha nehézségek adódnak, az Örökkévalóhoz fordul” – magyarázta. Nem csoda, hogy két leghíresebb szerepe, Száláh Sábáti és Tevje is ezt a filozófiát képviseli. „Nagyjából ötven évvel ezelőtt” – mondta 2017-ben – „hosszabb időt töltöttem külföldön. Hirtelen rám tört az az érzés, hogy elveszítettem a kapcsolatomat valamivel. Mi hiányzott? A Talmud. Rendkívül furcsa volt: nem tartottam a parancsolatokat, a színházi előadások világa volt az életem, de valami belül azt mondta, hogy tanulnom kell... Attól a pillanattól kedve, hogy belefogtam a tanulásba, nem volt megállás... A talmudtanulás megfiatalít.”

És hogyan emlékszik vissza erre Topol egyik tanuló társa, Peretz Chein, melbourne-i Chábád-küldött? A

közösségi médiában így írt róla: „Chájim Topol, a barát, mentor” címmel:

„Chájim 1988-ban több hónapot töltött az ausztráliai Melbourne-ben, a világot meghódító Hegedűs a háztetőn fellépés-sorozatán. Ő alakította a főszereplőt, Tevjét az 1966-os első broadwayi bemutatótól kezdve. Mivel nem akarta, hogy tóratanulás nélkül teljen el az idő, kapcsolatba lépett egy barátjával, egy lubavicsi rabbival, és megkérdezte, hogy tud-e neki chavrutát, tanulópart találni, akivel heti rendszerességgel tanulhatna Talmudot.

1998-ban Melbourne-ben tanultam, hogy rabbi-diplomát szerezzek, és felkértek, hogy legyek Chájim chavrutája. Minden héten meglátogattam őt a lakásban, ahol feleségével, Galiával lakott. Talmudot tanulunk, beszélgettünk az életről, és személyes kapcsolatot alakítottunk ki egymással. Elvesztése mélyen és személyesen érint.

Én a Talmudra tanítottam őt, ő az Életre tanított engem. Tőle tanultam az alábbiakat is, melyek személyiségem fontos részeivé váltak.

Egy. „Hogyan vagy képes előadni ugyanazt a dolgot újra és újra?” – tettem fel az őszinte kérdést. Tényleg kíváncsi voltam: „Mostanra már biztosan több ezer-szer csináltad végig; nem untad meg?” Úgy láttam, Chájim számára unalmasnak tűnik a kérdés, mintha egyáltalán nem is lenne kérdés. „Ahányszor előadom Tevjét, az mindig új élményt jelent, és nem tudom, hogy hogyan alakul majd. Érzékelem a közönséget, ők minden alkalommal mások és ők táplálnak engem” – magyarázta. „Az előadás végére teljesen kimerülök, hiszen minden energiámat beleadom.”

Akkoriban nem értettem, hogy hogyan változtatja minden alkalommal élővé és újszerűvé a folytonosan ismétlődő élményt az, ha az ember az egész lelkét beleteszi. Amikor azonban elkezdtem heti rendszerességgel több száz fős szombati programokat ve-

zetni, és az idő múlásával az élmény folyamatosan ismétlődő eseménnyé vált, majd végül eljutottam oda, hogy több száz alkalommal csináltam végig ugyanazt újra és újra, akkor Chájim módszerét alkalmaztam, és beletettem az egész lelkemet a helyzetbe. Ennek eredményeként minden egyes szombati vacsora új élményt jelent.

Kettő. Amikor véget ért a Hegedűs a háztetőn előadás-sorozat, Chájim és Galia visszatért Izraelbe. Elutazásuk előtt megpróbáltunk személyesen találkozni, de végül nem sikerült, és csak telefonon beszéltünk. Beszélgettünk egy kicsit, és kifejeztük kölcsönös elismerésünket egymás iránt, majd iránymutatást és tanácsot adott nekem. 22 éves voltam, éppen csak felavattak rabbinak. Chájim és Galia részt vettek az avatási ceremónián, hogy velem ünnepeljék meg az elért eredményemet és meghallgassák a beszédemet, amit az osztályom nevében mondtam, karrierem küszöbén, a világ megváltoztatásának céljával. „Soha ne akarj belépni a politikába és ne hajszold a hatalmat, mindkettő korrump!” – figyelmeztetett. Erről a témáról soha nem beszéltünk a találkozóink során, de tudta, hogy ambíciózus fiatalemberként, akinek a célja, hogy másokra hasson, ezt a tanácsot hallanom kellett. Bár megleptek a szavai, tudtam, hogy nagyon fontosak és azóta is velem maradtak. Ezek vezettek és alakították a döntéseimet az élet és a zsidó világban betöltött vezetői státusz bonyolult útvesztőiben.

**GALIA TOPOL, CHÁJIM GUTNICK, MELBOURNE FŐRABBIA,
CHÁJIM TOPOL ÉS PERETZ CHEIN**
(A FOTÓ PERETZ CHEIN RABBIVÁ AVATÁSÁN KÉSZÜLT)

Három. Chájim csodálta és mélyen tisztelte Galiát. Bár vallási és politikai nézeteik különböztek, és erre büszkéek is voltak és hangoztatták is, a köztük lévő kölcsönös csodálat és szeretet mély benyomást tett rám, és igyekszem, hogy én is elérjem ezt a saját, személyes életemben.

Azóta mindketten elhagytuk Ausztráliát, de az évek során mindvégig kapcsolatban maradtunk. Meglátogattam őket tel-avivi otthonukban, és [Chájim] nagy büszkeséggel osztotta meg velem nehéz sorsú gyerekekkel való munkájának eredményeit. Amikor Bostonban járt egy Hegedűs a háztetőn előadáson, Chanie [az író felesége] elment megnézni a bemutatót. Az előadás végén én is csatlakoztam, és beküldtem neki egy kis üzenetet az öltözőbe (nem tudtam a telefonszámát). Sajnos csak azután kapta meg, hogy már elhagyta a színházat, és csak telefonon tudtunk beszélni, mielőtt elutazott Bostonból.

Szerénysége lehetővé tette kettőnk számára, hogy barátok legyünk, bölcsessége a mentorommá avatta, önazonossága pedig halhatatlanná teszi őt a számomra.

Az isteni gondviselésnek köszönhetően Chanie-val éppen Izraelbe utazunk és remélhetőleg részt vehetünk Chájim utolsó, örök nyugvóhelyére vezető útján.

יהא זכרו ברוך

Emlékéből fakadjon áldás!”

A vízfordó szent szédere

DÉNES ANNA *meséje*

A berdicsevi Lévi Jichák rabbi egyszerű ember volt. Egyszer azonban mégis megtörtént, hogy egy egyszerű, tanulatlan vízfordó imáját még az övénel is szívesebben fogadták az Égben...

Peszách első napja volt. Előző este csodás szédert tartott Lévi Jichák rabbi, rengeteg tóramagyarázattal, énekléssel. Másnap azonban azt az üzenetet kapta egy különleges látomásban, hogy Mosele, a vízfordó még nála is szebben teljesítette a peszáchi széder micváját, és Isten számára az volt a legkedvesebb, ahogy ő beszélt el az Egyiptomból való kivonulás történetét a gyermekeinek. Lévi Jichák rabbi arra kérte a tanítványait, kerítsék elő Moselét és kí-

sérjék az udvarába. Szegény Mosele remegni kezdett, ahogy meghallotta a szent életű cádik üzenetét, és mire a házába ért, már a könnyei is csorogni kezdtek: „Rebbe, megígérem, hogy soha többé nem teszek ilyet! Nem is tudom, hogyan történhetett...” A cádik így vigasztalta: „Drága Mosele, szárítsd fel könnyeidet, és meséld el, mi történt.”

A vízfordó kedves, egyenes, jólelkű ember volt, csak hát nehéz élete volt. Kicsi gyerek volt, amikor szülei meghaltak. Tanulni nem tudott, szűkös keresetéből éppen csak egy kevés kenyeret tudott az asztalra tenni egyre inkább gyarapodó családja számára, és – mit szépítsük – nyomorúságában egyre többször húzta meg a vodkás üveget. A vodka azonban nem volt kóser Peszáchra, így Mosele addig gondolkozott, míg nem egyszerű ötlete támadt: előre megiszik annyi itókat, amennyire az ünnep nyolc napja alatt szüksége van, és az majd az egész ünnep alatt megtartja őt jókedvében...

Ahogy elgondolta, úgy is tett: a Peszáchot megelőző nap estéjén inni kezdett és egészen reggelig abba se hagyta, aztán eldőlt, mint a zsák. A felesége egész nap próbálta ébresztgetni, de Mosele mindig csak még egy fél órácskát kért, hogy összeszedje magát. Beköszöntött az ünnep: a vízfordó szegény felesége és sok kisgyermeke hiába várta, hogy Mosele elbeszélje nekik a kivonulás történetét, mert ő hol erre, hol arra az oldalára fordult vodkagözös álmában, de felkelni nem tudott. Közeledett az éjféli, és nem sok idő maradt, amíg elmondhatták a hágádát és a kivonulás történetét. „Mose, már csak egy fél óránk maradt! A gyerekek már alszanak, igazán szégyellheted magad, hogy nem ünnepeled meg velünk a szédert, ahogyan mindenki más tette!” Ettől aztán magához tért a részeg vízfordó!

„Rebbe, hidd el, a gyerekeim nem ezt érdemlik. Életem legszebb ajándékai, és mégsem tartottam nekik szédert! Hirtelen rájöttem, micsoda hibát követtem el azzal, hogy annyi vodkát megittam. Feltápázkodtam, és megkértem a feleségemet, hogy keltse fel a gyerekeket. Leültünk és így szóltam: »Gyerekek, gyertek ide hozzám mind, hadd meséljem el nektek az egyiptomi kivonulás történetét.« Azzal mesélni kezdtem. Nem tudok sokat, de amit tudok, mind elmondtam nektek: »Isten hét nap alatt teremtette meg az eget és a földet. Aztán az első ember és felesége evett a tudás fájáról és Isten kikergette őket az Édenkertből. És aztán minden elromlott, jött az özönvíz, a babeli torony. De megszületett Ávráhám és Szára, Jichák és Rivka, Jáákov, Ráchel, Lea és tizenkét fiuk, és együtt egyre jobba tették a világot. Mégis szörnyű baj történt és a gonosz fáraó rabszolgákká tett minket. Isten kihozott minket Egyiptomból. És most mindannyian száműzetésben vagyunk. De tudnotok kell, drága gyermekeim, hogy ugyanaz az Isten, aki kihozott minket Egyiptomból, él és itt van velünk, és hamarosan megszabadít minket ebből a száműzetésből is.«”

Lévi Jichák rabbi könnybe lábadt szemmel hallgatta az elbeszélést és gyengéden megkérdezte: „És mondd, mit tettél ezután?” Mosele, aki egészen belelendült a mesélésbe, így felelt: „Amikor mindezt elmondtam, felnéztem az égre és így szóltam: »Örökkévaló Atyám az Égben! Nagyon hálás vagyok, hogy kihoztál minket Egyiptomból, kérlek, hamarosan válts meg minket ebből a száműzetésből is.«”

A rabbi így szólt a tanítványaihoz: „Hallottátok ezt a szent embert? Adja az Örökkévaló, hogy egy nap én is így tudjam elmagyarázni a zsidóság szellemét a követőimnek, ahogyan a vízfordó tette! Bárcsak én is úgy tudnék beszélni Istennel, ahogy Mosele beszélt tegnap éjjel!”

Az Ön számára az **Olajág Otthonok** nyújtják a legoptimálisabb életformát,

amennyiben az alábbiak közül egy vagy több pont is igaz Önre:

- ♦ hosszú távú, biztos lakhatási körülményekre vágyik,
- ♦ szeretné megőrizni az önállóságát, függetlenségét, szabad mozgását,
- ♦ hozzátartozói távol élnek Öntől vagy elveszítette őket,
- ♦ nem akarja terhelni a családját a mindennapi problémákkal, egészségügyi gondokkal,
- ♦ Ön hosszabb-rövidebb ideje egyedül maradt,
- ♦ magányosnak érzi magát, közösségre vágyik,
- ♦ nehezere esik a bevásárlás, mosás, főzés, takarítás, egyéb napi teendők,
- ♦ a folyamatos egészségügyi felügyelet biztonságot jelent Önnek,
- ♦ szeretne hasonló korúakkal ismerkedni, barátkozni, közös programokon részt venni,
- ♦ szereti tartalmasan tölteni a szabadidejét.

Az Olajág Otthonok

- ♦ önálló apartmanokkal,
- ♦ a napi terhek átvételével - mosás, főzés, takarítás stb.
- ♦ elhivatott, hozzáértő szakemberekkel,
- ♦ széles körű gondozási és egészségügyi szolgáltatásokkal,
- ♦ napi 24 órás ápoló személyzettel,
- ♦ helyben működő intézményi orvosi ellátással,
- ♦ rendszeres szakorvosi felügyelettel,
- ♦ gyógytorna, gyögmasszőr, sószoba, uszoda és egyéb egészségmegőrző szolgáltatásokkal,
- ♦ napi ötszöri, dietetikus által összeállított, menüválasztásos és kóser étkezési lehetőséggel,
- ♦ támogató közösséggel,
- ♦ széles körű program- és önmegvalósítási lehetőséggel **várja Önt!**

zsidogimnazium.hu

MAIMONIDÉSZ
GIMNÁZIUM
pótfelvételi

A Maimonidész Zsidó Gimnázium várja a zsidó hit iránt elkötelezett, iskolánk iránt érdeklődő fiatalok jelentkezését a 2023. május 2-án tartandó meghallgatásra. A jelentkezéshez a jelentkezési lapot az iskolánk honlapján találják, kérjük, ezen jelöljék meg, hogy melyik évfolyamra kívánnak jelentkezni.

További információt iskolánk operatív igazgatójától, Szilánk Zsuzsannától a +36 30 990 3694-es telefonszámon kaphatnak.

